

озділ 1. Теоретичні основи сплати податку на доходи фізичних осіб

1.1. Теоретичні засади справляння податку на доходи фізичних осіб в Україні

Одним з ефективних важелів для різних податкових систем є оподаткування фізичних осіб. Надзвичайно важливе значення, з точки зору використання його фіскальних і регулюючих можливостей, має застосування податку з доходів фізичних осіб в Україні.

Розглянемо детальніше засади особистого прибуткового податку, який є найважливішим в системі прямого оподаткування. В науковій теоретичній літературі можна зустріти трактування податків з громадян як „економічні відносини в грошовій формі, які виникають між державою і населенням з приводу примусового обов’язкового вилучення частини доходів для створення централізованого грошового фонду держави [86, с.17-25].

Важко не погодитися з таким формулюванням в частині того, що податок на доходи фізичних осіб є одним з головних доходних джерел. Але, таку характеристику можна віднести і до інших податків, оскільки кожен з них, в більший чи в меншій мірі поповнюють бюджет. При цьому в наведеному визначенні не враховуються певні специфічні риси і характеристики, які притаманні саме податку з доходів фізичних осіб на даному етапі.

Оподаткування доходів фізичних осіб має велике бюджетне і соціальне значення. Фіскальне значення полягає в тому, що прибутковий податок є надійним джерелом бюджетних доходів. Його частка, як в податкових надходженнях, так і в бюджетних доходах стабільно збільшується. Реалізація регулюючого механізму цього податку відбувається за допомогою диференціації податкових ставок і пільгового оподаткування. Таким чином, особистий прибутковий податок забезпечує всебічний вплив на платників, виконуючи спочатку розподіл доходів, а потім перерозподіл грошових потоків в соціальну сферу.

Основними ознаками податків, що виділяються в економічній літературі є відсутність цільового призначення і зміна форми власності, законодавчий характер встановлення і примусовість, безеквівалентність та обов'язковість [78, с.135; 87, с.12]. Розглянемо як вони проявляються при оподаткуванні доходів фізичних осіб.

Важливою характеристикою податків і зокрема, податку на доходи фізичних осіб, є примусовий характер стягнення.

На ранніх етапах розвитку держави ухилення часто набувало вигляду звільнення панівних класів від сплати багатьох податків, перш за все податків і майнових. Воно ґрунтувалось на системі законних пільг та механізмів недостатньо розвинутих фінансових систем держав. Внаслідок цього під податковий тиск несправедливо попадали найбільш бідні громадяни.

З розвитком і диференціацією суспільства створювалися умови за яких у окремих громадян виникало бажання ухилитися від участі у фінансуванні суспільних благ. Рівень усвідомлення необхідності сплачувати податки залежить як від податкових традицій, рівня податкової культури, так і від характеру та результативності податково-бюджетної політики держави та суб'єктивної оцінки кожним платником міри своєї плати за участь у споживанні суспільних благ.

Фактично ж таке його тлумачення є спірним і неоднозначним, оскільки, по-перше, вважаємо недоречним визначення даного податку як плати, оскільки плата передбачає еквівалентність та визначеність того, за що вона вноситься.

По-друге, досить дискусійним і суперечливим є також питання щодо послуг, які надаються фізичній особі територіальною громадою, платою за які є (згідно із ПКУ) даний податок.

Витрати, що здійснюються з місцевих бюджетів розмежовано між бюджетами різних рівнів та залежно від того враховуються вони чи ні при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів. Але взагалі можна виділити такі основні види видатків, що фінансуються місцевою територіальною громадою [70, с. 28-33]:

1. Утримання органів місцевого самоврядування.
2. Освіта: дошкільна, загальна середня та вища (вищі навчальні заклади I-IV рівнів акредитації, що перебувають у власності спільній власності територіальних громад, а також вищі навчальні заклади державної та комунальної форм власності) відповідно до програм соціально-економічного розвитку регіонів.
3. Охорона здоров'я: первинна медико-санітарна, амбулаторно-поліклінічна та стаціонарна допомога.
4. Культура і мистецтво: державні культурно-освітні та театральновидовищні програми (театри, бібліотеки, музеї, виставки, палаци і будинки культури, школи естетичного виховання дітей) [10].

Окремі послуги з даного переліку, такі як перебування дитини у дошкільних закладах, навчання у вищих навчальних закладах, отримання різного роду дозволів та оформлення документів в органах місцевого самоврядування передбачає вставлену офіційну плату. Тоді виникає протиріччя між тим визначенням, що пропонується ПКУ, в якому йдеться про податок на доходи фізичних осіб як про плату за послуги і реальною ситуацією, коли фізична особа по суті вимушена оплачувати двічі зазначені послуги. Вищезазначене дає підстави стверджувати, що визначення податку в законі є суто декларативним, наближеним до ідеалу і не відповідає українським реаліям. Тому вважаємо, що на сьогодні, податок на доходи фізичних осіб представляє собою обов'язковий нецільовий платіж фізичної особи до місцевого бюджету з метою фінансування його видатків.

Сутність податків найбільш повно відображається в їх функціях. Функції податків показують, яким чином реалізовується їх суспільне призначення [18, с.118-123]. З цієї точки зору податок на доходи фізичних осіб відіграє особливу роль. Він вдало поєднує функцію фіскальну, що має прояв у формуванні доходної частини державного бюджету країни та функцію регулюючу. Поступове збільшення рівня доходів громадян призводить до збільшення податкових надходжень і задоволення фіскальних потреб держави. Водночас

розширюється можливість реалізації регулюючої функції і держава має можливість проводити активну соціальну політику.

Отже, фіскальна функція оподаткування особистих доходів полягає в тому, що податки на доходи фізичних осіб є засобом фінансування місцевого бюджету, в якому закладено великий потенціал нарощування надходжень. Регулююча функція оподаткування доходів фізичних осіб проявляється через вплив податкових важелів як на соціально-економічні процеси в державі, так і на рівень матеріального добробуту населення.

Особистий прибутковий податок відомий в двох формах: шедулярній і глобальній. Шедулярна система виникла у Великобританії і збереглася в Італії та в деяких інших країнах. Доходи залежно від джерела діляться на частини – шедули, кожна з яких оподатковується окремо.

Глобальна система з'явилася в Пруссії і використовується в більшості країн. При такій системі прибутковий податок стягується з сукупного річного доходу за прогресивною шкалою ставок, незалежно від джерела його отримання [64, с.65].

На сучасному етапі в більшості розвинутих країн особистий прибутковий податок існує в глобальній формі, за виключенням Великої Британії, Ірландії, де традиційно, з часів його введення, застосовуються шедулярне оподаткування. Нерідко в практиці оподаткування багатьох країн використовується поєднання окремих елементів цих двох систем.

Для цілей оподаткування суттєве значення має класифікація платників за критерієм трудових відносин з працедавцем. Першу групу складають наймані особи, які безпосередньо власною працею виконують трудову функцію виключно за дорученням або наказом працедавця згідно з умовами укладених з ними трудових договорів відповідно до Закону. До другої групи належать особи, які з метою оподаткування не вважаються найманими, а саме, фізичні особи, які передоручають виконання трудової діяльності третім особам, а також фізичні особи, які зареєструвалися суб'єктами підприємницької діяльності.

Фізичні особи, які займаються незалежною професійною діяльністю включаються у третю групу [33, с. 65-69].

За резидентським статусом платників поділяють на резидентів, нерезидентів та осіб з центром життєвих інтересів в Україні.

Важливим етапом є визначенням об'єкта оподаткування, до якого включено доходи різні за природою і походженням. Але, в ПКУ порядок оподаткування доходів викладено безсистемно, отже відсутня чітка і повна класифікація доходів фізичних осіб з метою оподаткування. Для більш ефективного адміністрування податку, доходи фізичних осіб було б доцільно систематизувати, залежно від характеру одержання чи утворення [3].

В даний час існують значні розбіжності між статистичним обліком доходів громадян та податковим адмініструванням, внаслідок чого не може бути взаємодії між податковими і статистичними органами з приводу контролю за доходами та відстеження тіншових неофіційних доходів і незареєстрованої економічної діяльності. Наведемо основні види доходів, що виділяються в статистичному обліку та при адмініструванні податків податковими органами (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Склад доходів фізичних осіб

Податкове адміністрування	Статистична звітність
Заробітна плата	Заробітна плата.
Додаткові блага	
Доходи від цінних паперів: (дивіденди) та інвестиційний прибуток	Доходи від власності:
Доходи (проценти) від вкладів на депозитних рахунках	- доходи від цінних паперів (дивіденди) та інвестиційний прибуток;
Доходи за надання в оренду рухомого й нерухомого майна	- відсотки за вкладами на депозитних рахунках;
	доходи від оренди рухомого й нерухомого майна.
Доходи фізичних осіб у вигляді роялті	Прибуток і змішаний дохід
Доходи від реалізації рухомого й нерухомого майна	- доходи фізичних осіб у вигляді роялті;
Доходи фізичних осіб у вигляді виграшів або призів	- доходів від реалізації рухомого й нерухомого майна;
Доходи фізичних осіб у вигляді спадщини, подарунків, непередбачених доходів	- доходи фізичних осіб у вигляді виграшів або призів;
Доход від підприємницької діяльності	- доходи фізичних осіб у вигляді спадщини, подарунків, непередбачених доходів; інші.
Інші	

Джерело: адаптовано [34, 72].

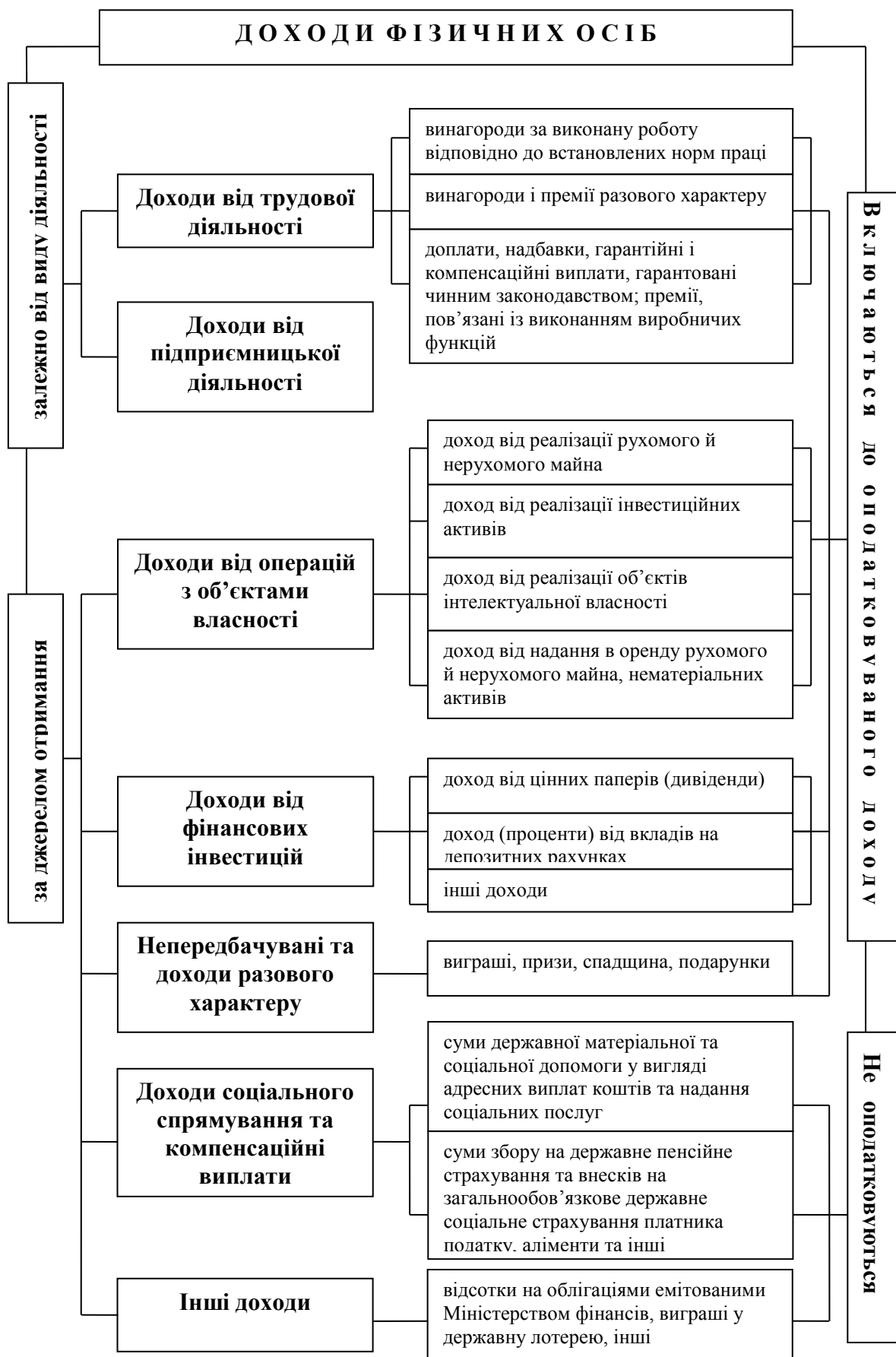

Рис. 1.1. Класифікація доходів фізичних осіб
Джерело: власні дослідження, узагальнено на основі [56, 69, 75]

Нині налічується 57 ознак доходів фізичної особи, тому систематизуємо їх для зручності оподаткування. В залежності від джерела походження доходи фізичних осіб можна умовно поділити на пасивні і активні.

Згідно із законодавством пасивний доход – це доход, отриманий у вигляді процентів, дивідендів, роялті, страхових виплат і відшкодувань, а також орендних платежів за договорами оперативної оренди [3].

Доходом від підприємницької діяльності згідно із законодавством вважається доход, одержаний за звітний податковий період фізичною особою-суб'єктом підприємницької діяльності від продажу нею товарів (надання послуг, виконання робіт) у межах її підприємницької діяльності без створення юридичної особи.

Загальним оподатковуваним доходом в даному випадку вважається сукупний чистий дохід, тобто різниця між доходом (виручкою у грошовій та натуральній формі) і документально підтвердженими витратами, безпосередньо пов'язаними з одержанням доходу. До складу витрат, безпосередньо пов'язаних з одержанням доходів, належать документально підтвержені витрати, які включаються до складу витрат виробництва (обігу) або підлягають амортизації згідно з ПКУ [3]. Одним з методів визначення витрат є нормативний метод, який не користується популярністю у підприємців через низькі та не вигідні для них норми витрат.

У фаховій літературі фінансові інвестиції визначено як вкладення коштів у різноманітні фінансові інструменти з метою отримання прибутку [31, с.23-26]. А згідно із законодавством інвестором може бути зокрема і фізична особа, яка приймає рішення і вкладає кошти в обраній формі. Тому дохід у вигляді процентів на депозитні рахунки, дивідендів від володіння цінними паперами (корпоративними правами) та інші – це види доходів, які може отримувати фізична особа від фінансового інвестування. Отже є підстави називати їх доходами від фінансового інвестування фізичних осіб.

Питання їх оподаткування пов'язані з проблемами забезпечення нейтральності податкової системи стосовно прийняття платниками рішень

щодо інвестицій і заощаджень. З іншого боку, запровадження оподаткування процентних доходів пов'язане з необхідністю забезпечення більшої соціальної справедливості, з огляду на те, що одержують їх переважно більш забезпечені індивідууми.

1.2 Фіскальне та соціальне значення податку на доходи фізичних осіб наслідки

Система оподаткування доходів фізичних осіб є невід'ємним структурним елементом соціально-економічної політики держави, а взаємоузгодження інтересів громадянина і держави є визначальною умовою формування свідомого громадянського суспільства. Важливу роль у цьому процесі відіграє створення та реалізація механізму справедливого оподаткування індивідуальних доходів.

Система оподаткування в державі базується на певних принципах. До них відносяться, зокрема, рівність усіх платників перед законом (тобто, повинен забезпечуватися однаковий підхід до всіх платників податків незалежно від соціальної приналежності, місця походження капіталу тощо) та соціальна справедливість (установлення податків та зборів відповідно до платоспроможності платника).

Поняття соціальної справедливості є достатньо умовним й може суттєво відрізнятися в залежності від рівня забезпеченості громадян та їх соціального статусу. Малозабезпеченими категоріями громадян вона сприймається як перерозподіл на їх користь частини суспільних доходів та застосування до них пільгового режиму оподаткування, заможними громадянами – як рівномірний розподіл податкового навантаження на всіх членів суспільства. Це породжує певні протиріччя та є підґрунтям для існування різних концептуальних підходів щодо побудови механізму оподаткування особистих доходів. За одним, перевага надається пропорційному оподаткуванню з встановленням певної

неоподаткованої суми доходу, за іншим – прогресивному оподаткуванню. Аргументом на користь першого підходу є те, що прогресія в оподаткуванні має наслідком зниження продуктивності праці та стимулів до неї, скорочення заощаджень, інвестицій в економіку, та уповільнення економічного зростання.

На думку інших науковців фіскальне значення цього податку за сучасних умов не набагато перевищує соціальне, до того ж прибутковий податок на початковому етапі вводився не лише як фіскальний інструмент, а насамперед як інструмент і важіль соціальних реформ. Це покладає на державу функцію контролю за розподілом та перерозподілом економічних благ між учасниками ринку, оскільки неконтрольований процес в усіх випадках призводить до диференціації доходів і, як наслідок, соціальної незахищеності більшості громадян. В цьому контексті застосування певної прогресії в оподаткуванні більшою мірою відповідає завданням соціально орієнтованої економіки [47, с.37-40].

В податковій політиці України еволюція оподаткування доходів громадян відбувалася в напрямку зниження рівня оподаткування. В 2004 році прогресивна шкала оподаткування (з достатньо вираженою прогресією) була замінена на одну базову пропорційну ставку незалежно від рівня доходу та декількома додатковими ставками для окремих видів доходів.

З позиції збереження фіскальної ролі податку на доходи фізичних осіб реформа прямого оподаткування доходів громадян виправдала себе, але водночас шляхом запровадження пропорційної ставки оподаткування відмежувала цей фінансовий інструмент від політики перерозподілу доходів. Запровадження з прийняттям Податкового кодексу мало прогресивного податку з доходів громадян (15% та 17%) стало тим консенсусом, який певною мірою вирішив проблему фінансового вирівнювання, не створюючи негативного ставлення заможних громадян до інституту оподаткування. Однак, незважаючи на певні позитивні зрушення соціально-регулятивна функція податку на доходи фізичних осіб реалізується не повною мірою. Ставка податку в розмірі 18%

застосовується до доходу в значному діапазоні та по різному впливає на рівень забезпечення життєвих потреб окремого платника податку.

При незначних доходах оподаткування може поглинати не тільки усі кошти для накопичення, а й частину коштів, призначених для споживання; при більш значних сумах доходу застосування аналогічної ставки може лише скоротити можливості накопичення.

Нерівномірний розподіл податкового навантаження за шкалою доходів, який умовно можна назвати розподілом по вертикалі, пояснюється диспропорцією між обсягами сплаченого податку на доходи та рівнем доходів найбагатших платників. Нерівномірний розподіл податкового навантаження між різними джерелами доходу, який умовно можна назвати розподілом по горизонталі, зумовлений тим, що в структурі доходів найменш забезпечених верств населення частка трудових доходів є найвищою. Зі зростанням рівня доходів ця частка поступово зменшується і досить вагомими стають інші джерела доходу, які оподатковуються за нижчими ставками. Так, до доходу, нарахованого як процент на поточний або депозитний (вкладний) банківський рахунок, доходи у вигляді дивідендів, застосовується ставка 5% [3].

Ще однією проблемою, що знижує фіскальну ефективність податку на доходи та порушує принцип рівності в оподаткуванні є приховування (тінізація) доходів у вигляді заробітної плати. Враховуючи суттєве загальне податкове навантаження на фонд оплати праці, роботодавці схильні платити неофіційні доходи працівникам з метою зниження власних податкових зобов'язань та збереження певних ринкових позицій.

Ще одним проявом регуляторного механізму оподаткування доходів громадян є встановлення певного розміру доходу, який не підлягає оподаткуванню. Неоподатковуваний мінімум, який є невід'ємним елементом прогресивного прибуткового податку, застосовується в податковій практиці окремих країн в різних формах (встановлення фіксованої суми доходу, яка не включається в базу оподаткування; застосування нульової ставки до певного рівня доходів; базова податкова знижка тощо). В цьому аспекті в процесі

реформування індивідуального податкового оподаткування в Україні відбулися принципові зміни: неоподатковуваний мінімум, який застосовувався раніше та не мав прийняттого обґрунтування, було замінено на податкову соціальну пільгу. Механізм податкової соціальної пільги в Україні має певні ознаки стандартних податкових відрахувань, але відрізняється від практики європейських держав: право на податкову пільгу залежить від розміру доходу платника, тоді як неоподатковуваний мінімум діє для кожного платника незалежно від отриманого доходу; для визначення права на податкову соціальну пільгу застосовується не загальний дохід платника, а тільки дохід, отриманий у вигляді заробітної плати [86, с.17-25].

При застосуванні пільгового оподаткування суттєвого значення набуває питання визначення доцільного рівня неоподаткованого доходу (податкової соціальної пільги). На думку багатьох дослідників таким індикатором в наших умовах має бути прожитковий мінімум [37, с. 55-62]. В цьому напрямку відбулися позитивні зміни: якщо з моменту її запровадження розмір податкової соціальної пільги визначався у відсотках до мінімальної заробітної плати, яка була нижчою за прожитковий мінімум, то з прийняттям Податкового кодексу в основу розрахунків покладено саме прожитковий мінімум. Однак, деякі законодавчі норми щодо податку на доходи можна вважати спірними з точки зору його соціальної спрямованості: прив'язка розміру прожиткового мінімуму до початку року; відсутність права на пільгу у само зайнятих осіб; надання пільги тільки за однією підставою, якщо платник має право на декілька та інше. Таким чином, оподаткування доходів фізичних осіб в Україні підлягає подальшому удосконаленню.

Слід зазначити, що податок на доходи фізичних осіб є одним з найвагоміших податків, який виконує важливу соціальну функцію. В Україні він пройшов довгу історію трансформацій та перетворень. Задля наповнення пустої державної скарбниці в нашій країні було апробовано і прогресивну, і пропорційну системи оподаткування особистих прибутків. Але пошуки найоптимальнішого варіанту наразі не увінчались помітним успіхом.

Зміни ставок податку на доходи фізичних осіб в Україні з 1991 року відбувались часто. Кабмін гарячково займався латанням дірок в держбюджеті. З 1 грудня 1993 року до 1 жовтня 1994 року задля наповнення казни запровадили найжорсткішу шкалу оподаткування з максимальною ставкою 90%. Але попри збільшення ставок майже вдвічі, доходи бюджету від прибуткового податку з громадян зменшились. Спрацювало правило Лаффера, яке говорить, що ріст податкового тиску вище оптимальної точки приводить до зменшення надходжень.

До 2004 року в Україні діяла прогресивна шкала оподаткування, з мінімальною ставкою 10% та максимальною – 40%. Розмір ставки залежав від обсягу оподаткованого доходу, який вимірювався в кількості мінімальних зарплат. Що більшим був дохід особи, то вищу ставку податку застосовували до неї. Однак з 2004 року Україна перейшла на єдину пропорційну ставку оподаткування розміром 13% (з 2007 р. – 15%). З 2011 року діє базова ставка розміром 15% для доходів, які за місяць не перевищують 10 мінімальних зарплат та 17% - для доходів понад 10 мінімальних зарплат. Сьогодні основною ставкою ПДФО є 18%.

Впровадження пропорційної системи оподаткування доходів фізичних осіб пояснювалось потребою запровадити для всіх єдині правила гри та стимулювати інвестиційну активність заможних верств суспільства. Передбачалось, що нові податки виведуть доходи багатьох громадян із тіні. Проте, як показує статистика, запланованих завдань досягти не вдалось.

Надходження від податку на особисті доходи громадян після скасування прогресивного оподаткування скоротились. Частка податку на доходи у ВВП, яка 2003 року досягла 5,1%, суттєво впала. Ще більш помітним є зменшення частки податку в доходах зведеного бюджету України та в структурі податкових надходжень. За останніми двома параметрами нам так і не вдалось повернутись до рівня 2003 року, коли діяла прогресивна система.

Щоправда, в 2005 – 2008 роках у абсолютних цифрах вдалось збільшити надходження податку з доходів фізичних осіб майже в 2,65 рази. Але

співвідношення у структурі податкових надходжень майже не змінилось. Якщо в багатьох країнах світу податок на особисті доходи формує до 40% бюджету і відіграє провідну роль в його наповненні, то Україна демонструє значно нижчі результати.

Таблиця 1.2

Частка податку на доходи фізичних осіб у Зведеному бюджеті та ВВП України

ПДФО	Роки								
	2010	2011	2012	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Зібрано в бюджет, млрд грн	10,82	13,52	13,21	17,32	22,79	34,78	45,89	44,48	45,32
Частка у доходах бюджету, %	17,5	18,0	14,4	12,9	13,3	15,8	15,4	16,3	16,1
Частка у податкових надходженнях до бюджету, %	23,8	24,9	20,9	17,7	18,1	21,6	20,2	21,4	24,8
Частка у ВВП, %	4,8	5,1	3,8	3,9	4,2	4,9	4,8	4,9	4,2

Джерело: за даними [17, с. 63-67]

Натомість перше місце у формуванні доходної частини бюджету в нашій країні займає ПДВ. Так, 2018 року його було зібрано на суму 84,59 млрд. грн. В 2019 році абсолютне лідерство ПДВ серед податкових надходжень збереглося. Також вагому роль у наповненні української казни відіграє податок на прибуток підприємств. У структурі зведеного бюджету його частка майже дорівнює, а інколи й випереджає податок з доходів, що ілюструє фіскальне значення цього податку.

Очевидним є те, що податок на доходи фізичних осіб в Україні не виконує своїх основних функцій. Його можливості ефективного впливу на економічний цикл та обсяги масового споживання обмежені. Крім того, цей податок не справляється із своїм стратегічним завданням перерозподілу доходів між прошарками населення. Навпаки, податкове навантаження на громадян, котрі не мають високих доходів, серйозно зросло (від 10% до 15%). Саме на цю категорію населення зараз покладено основний тягар сплати податку на доходи фізичних осіб. А ось заможні громадяни отримали максимально комфортні

умови. Принцип рівності в Україні успішно працює в одній сфері: олігарх і робітник, який отримує мінімальну зарплату, платять майже однакові податки.

Отже, можна стверджувати, що система оподаткування доходів фізичних осіб в Україні залишається надалі недосконалою і потребує подальшого поступового та послідовного реформування.

Серед основних кроків на шляху вдосконалення процесу справляння такого податку може бути впровадження регресивної шкали ставок ПДФО. Більшість країн користується прогресивною шкалою оподаткування, оскільки вона стимулює попит на масові товари і послуги, водночас скорочуючи на предмети розкоші.

Основним показником, який впливає на встановлення податкових ставок, є співвідношення доходів між найбагатшими і найбіднішими прошарками суспільства. Такий підхід не лише виправданий із позиції соціальної справедливості, – це є непоганий стимул для ефективного функціонування економіки. Вилучаючи у найзабезпеченіших верств надлишки доходів через прогресивне оподаткування, держава все одно залишає їм достатньо коштів для споживання. Частина доходів, яку забирають у багатих, перерозподіляють на користь бідних верств, що стимулює загальний попит на товари і послуги. Як правило, держава може раціональніше розпорядитися надлишком вилучених коштів, ніж приватні особи [21, с. 270-276].

Підприємці на інвестиційні проекти витрачають у середньому до 30% своїх доходів, решта ж використовується на задоволення особистих потреб. Тому податок на доходи фізичних осіб у світі не розглядають, на відміну від наших урядовців, як засіб стимулювання інвестицій. Там цю функцію виконують зовсім інші податкові механізми (податок на прибуток юридичних осіб, прискорена амортизація, податкові пільги для інвестиційної діяльності).

Подальше дослідження питань удосконалення податку з доходів фізичних осіб має важливе значення для підвищення рівня життя населення, прискорення соціально-економічного розвитку України. Система оподаткування доходів фізичних осіб повинна, крім фіскальної (мобілізація фінансових ресурсів до

бюджетів), виконувати ще й регулюючу функцію (підвищення рівня соціальної захищеності найбідніших верств населення за рахунок багатшої частини суспільства). Для цього необхідно впровадити таку шкалу ставок податку на доходи фізичних осіб, яка б не ліквідувала у громадян з помірно високим рівнем доходів стимулює щодо збільшення їх капіталу.

Для реформування оподаткування доходів фізичних осіб та забезпечення виконання основних функцій податків – фіскальної та соціальної, необхідно здійснити такі основні кроки:

1. Перейти до використання прогресивної шкали оподаткування, що дасть змогу забезпечити дотримання принципу соціальної справедливості;
2. Не оподатковувати доходи громадян, що не перевищують розмір мінімального прожиткового мінімуму, встановленого для працездатних осіб;
3. При плануванні ставок податку на доходи фізичних осіб враховувати доходи сім'ї з розрахунку на кожного її члена через проведення річного перерахунку сплаченого податку. Із місячного оподаткованого доходу сім'ї, що не перевищує суму прожиткових мінімумів, встановлених законодавством для її членів, необхідно вилучати не більше ніж 10 % сукупного доходу.

1.3 Світовий досвід оподаткування доходів фізичних осіб

Податкова система України ніколи не відзначалась високою ефективністю. Попри неодноразові спроби реформування цей основний механізм фінансового впливу на соціально-економічний розвиток країни залишається недосконалим і викликає чимало нарікань.

Чинні підходи до політики оподаткування не забезпечують адекватного здійснення фіскальної, регуляторної, розподільчої, стимулюючої та контрольної функцій податків. Державний бюджет регулярно відчуває дефіцит коштів. Податкові надходження до скарбниці не відзначаються стабільністю. У суспільстві спостерігається дуже великий рівень диференціації за доходами

населення. Податки не стимулюють розвитку економіки, а радше заганяють її в тінь.

В українському суспільстві існує чимало міфів, пов'язаних із податковою системою. Більшість платників податків щиро переконана в тому, що всі їхні негаразди спричинені високим податковим навантаженням в країні. Водночас статистика стверджує, що формально Україна не належить до держав світу з найвищими податками. Частка ВВП, яка акумулюється в податкові надходження, в нашій країні серйозна. Проте, навіть враховуючи внески на соціальне страхування, вона у відсотковому вимірі співвідноситься з більшістю європейських держав. Хоча й існує чимало країн світу із нижчим податковим навантаженням. Про це свідчать результати дослідження організації Heritage Foundation [35, с.1-2].

Таблиця 1.3

Частка податків у ВВП деяких країн світу, 2019 р.

Країна	Податкове навантаження у % від ВВП
Данія	50
Зімбабве	49,3
Швеція	47,9
Франція	46,1
Куба	44,8
Норвегія	43,6
Італія	42,6
Німеччина	40,6
Великобританія	39
Україна	38,1
Іспанія	37,3
Росія	36,9
Польща	33,8
Естонія	31,1
Швейцарія	30,1
Намібія	28,8
США	28,2
Японія	27,4
Білорусь	24,2
Грузія	21,7
Литва	20,9
Індія	17,7
Китай	17
Сінгапур	13
Ангола	5,7
Кувейт	1,5
ОАЕ	1,4

Джерело: [35, с.1-2]

Інформація від Heritage Foundation про податкове навантаження в країнах світу містить цікаві дані для аналізу. Вона показує, що країни, які перебувають на різних щаблях економічного розвитку та соціального добробуту, можуть мати схоже співвідношення у частці ВВП, яка оподатковується. Однак це зовсім не робить життя в бідних державах кращим. Великі кошти, які викачуються з економіки та осідають в казні або державних соціальних фондах, чомусь автоматично не формують заможного суспільства та не сприяють соціальній справедливості. І справа не тільки в тотальній корупції, хоч і вона відіграє одну з провідних ролей.

Секрет полягає в обсягах фізичного споживання домогосподарств, яким для підтримання життєдіяльності на певному мінімальному рівні треба здійснювати приблизно однакові витрати і в бідних, й у багатих країнах. Якщо ВВП на душу населення є високим, це дозволяє інвестувати в інші сфери економіки, при цьому забезпечуючи велику частку перерозподілу доходів через податкову систему. Абсолютні цифри вливань в економіку навіть при податковому навантаженні до 50% у заможних країнах все одно будуть серйозними. Держави з невисоким рівнем ВВП на душу населення не можуть дозволити собі таку розкіш. У цьому і полягає таємниця української податкової системи. У гонитві за Європою Україна з її 6665 доларами ВВП на душу населення не має можливості акумулювати надто велику частку валового внутрішнього продукту через податки і соціальні внески, оскільки це загрожує розвитку економіки. А ось Швеція з 37775 доларами на душу населення – може. Тому логічним варіантом в нашому випадку є зниження податкового навантаження, що сприяло б зростанню внутрішніх інвестицій [51, с. 35-42].

У світі податок на доходи із фізичних осіб посідає важливе місце в забезпеченні фінансової стабільності, соціальної справедливості та сталого економічного розвитку. Але, на відміну від України, його основне призначення полягає зовсім не в стимулюванні інвестиційної активності, а в наповненні бюджету. Податкові ставки на доходи фізичних осіб відіграють фіскальну

функцію. Справедливість в оподаткуванні тут оцінюється зовсім не за тим, хто скільки сплачує податків. Державу цікавить більше те, скільки коштів залишається у платника після їх сплати.

Крім того, більшість країн користується прогресивною шкалою оподаткування, оскільки вона стимулює попит на масові товари і послуги, водночас скорочуючи на предмети розкоші.

Таблиця 1.4

Ставки податку на доходи фізичних осіб у деяких країнах світу

Країна	Ставка податку, %
Австралія	0 – 45
Австрія	21 - 50
Білорусь	12
Великобританія	0 – 50
Данія	36,57 – 60
Іспанія	0 - 47
Італія	23 - 43
Канада	0 - 29
Китай	5 - 45
Німеччина	0 - 45
Норвегія	0 - 47,8
Польща	0, 18, 32
Португалія	10,5 - 40
Росія	13
США	10 – 35
Франція	0 - 40
Чехія	15
Швейцарія	0 - 13,2
Швеція	28,89 - 59,09
Японія	5 - 50

Джерело: [95, с. 98-103]

Основним показником, який впливає на встановлення податкових ставок, є співвідношення доходів між найбагатшими і найбіднішими прошарками суспільства. Такий підхід є не лише виправданим з позиції соціальної справедливості. Він є непоганим стимулом для ефективного функціонування економіки. Вилучаючи у найбільш забезпечених верств надлишки доходів через прогресивне оподаткування, держава все одно залишає їм достатньо коштів для споживання.

Частина доходів, яка забирається у багатих, перерозподіляється на користь бідних верств і стимулює загальний попит на товари і послуги. Як правило, держава може раціональніше розпорядитись надлишком вилучених коштів, ніж приватні особи. Підприємці на інвестиційні проекти витрачають в середньому до 30% своїх доходів, а решта йде на задоволення особистих потреб. Тому податок з доходів фізичних осіб у світі не розглядають, на відміну від наших урядовців, засобом стимулювання інвестицій. Там цю функцію виконують зовсім інші податкові механізми (податок на прибуток юридичних осіб, прискорена амортизація, податкові пільги для інвестиційної діяльності).

У більшості економічно розвинутих країн світу громадяни з невисокими зарплатами звільняються від подоходного податку. Натомість основний тягар наповнення бюджету лягає на заможні верстви населення, для яких встановлена прогресивна шкала оподаткування.

Для прикладу, в Австралії функціонує п'ять ставок податку. Люди, чії доходи за рік менші 6000 доларів, звільняються від оподаткування. Громадяни ж, доходи яких перевищують 180 тисяч доларів, 45% свого доходу віддають у державний бюджет. В Канаді не оподатковуються доходи розміром до 10382 доларів. А ось ті, хто отримав понад 128 тисяч, зобов'язані сплатити 29% свого заробітку в казну. Ставки федерального податку в США складаються з шести рівнів і також залежать від сімейного статусу особи. Найменшу частину свого доходу (10%) віддають ті, хто отримує за рік до 8375 доларів. Якщо ж мова йде про громадян, котрі перебувають у шлюбі, то сума зростає вдвічі [99, с. 28-33].

У Великобританії існують такі ставки податку на доходи фізичних осіб: мінімальна (0%, для річного доходу до 2440 ф. ст.), базова (20%, 2440 – 37400 ф. ст.), максимальна (40%, понад 37400 ф. ст.). А з квітня 2017 року у зв'язку з фінансовою кризою та потребою збільшення суми податкових надходжень, було запроваджено ставку податку у розмірі 50% для доходів, які перевищують за рік 150 тис. ф. ст.

Також варто відзначити вагому роль подоходного податку в структурі державних бюджетів країн світу. Він посідає перше місце в статті доходів таких

країн, як Великобританія, Канада, США, Німеччина, Данія, Японія тощо. У світі спостерігається тенденція до зростання частки цього виду оподаткування в загальній структурі доходів. При цьому, як правило, існує певний неоподаткований мінімум, а максимально можливі ставки податку не виходять за межі 50%.

Так, у США за 1960–2003 рр. обсяг надходжень податку на прибуток юридичних осіб виріс у 10,3 раза (з 22,8 по 234,9 млрд дол.), а податок з доходів фізичних осіб – у 21,7 раза (з 46 млрд по 1 трлн дол.). Державний бюджет Великобританії у 2008/2009 фінансовому році отримав 156,7 млрд ф. ст. податкових надходжень від фізичних осіб, що становить 28,7% його загального обсягу. У Великобританії понад 30,6 млн осіб сплачують податок з доходів. При цьому основний тягар оподаткування лягає на заможні верстви. Статистика 2006/2007 фінансового року свідчить, що багаті платники податку, на яких поширюється максимальна ставка, формують понад 50% надходжень. А ось частка незаможних верств з мінімальною на той час ставкою у 10% становить лише 1% [99, с. 28-33].

Навіть в Китаї найбідніші верстви населення, а також мешканці сільської місцевості звільнені від сплати податку з доходів. Так, мінімальний неоподатковуваний мінімум в цій азійській країні становить 3000 юанів (456 доларів).

Зате в Росії діє податкова система, яка нагадує сучасну українську. Базова ставка оподаткування становить 13% і є єдиною для всіх прошарків суспільства від олігархів-мільярдєрів до двірників і бюджетників.

Реформування податкової системи України відбуватиметься виходячи із стратегічної цілі – побудови соціально-орієнтованої економіки та інтеграції у європейське співтовариство.

Податкова система України має бути гармонізованою із закордонними податковими системами. Це передбачає систематизацію та уніфікацію податків, координацію податкових систем і податкової політики країн, які належать до міжнародних регіональних угруповань. Реалізується через створення союзів,

що об'єднують декілька держка, які провадять єдину податкову політику. Для досягнення цієї мети необхідно розробити податковий механізм, який дозволив би оптимально врахувати інтереси держави та платників податків, але водночас відповідав критеріям побудови податкових систем розвинених країн.

Підприємницька діяльність без створення юридичної особи в країнах Європейського Співтовариства здебільшого оподатковується аналогічно до доходів фізичних осіб – за прогресивною шкалою. Цим підтверджується дотримання одного з основних критеріїв оподаткування – нейтральності, у відповідності з яким до усіх платників податків незалежно від їх юридичної форми, типу господарської діяльності, розміру, місцезнаходження, доходності застосовується однакові підходи щодо визначення складу об'єкту оподаткування, податкової ставки і обов'язків з реєстрації, подання документів, складання звітності. Тому і податкове навантаження є однаковим як для приватного підприємця, так і для корпорації, якщо вони займаються однаковим бізнесом.

Водночас можна навести деякі приклади застосування спрощених технологій оподаткування в інших країнах. Зокрема, Французьке податкове законодавство передбачає застосування спрощеного оподаткування для так званих мікропідприємств, під якими розуміють фізичних осіб-платників прибуткового податку, річний обсяг яких у сфері торгівлі та надання послуг не перевищує встановленої межі (500000 та 175000 франц. франків відповідно). При оподаткуванні застосовується нормативний метод, відповідно до якого доходи зменшуються на певний відсоток залежно від виду діяльності [75, с. 3-11].

Аналогічна система визначення чистого доходу за нормами передбачена і в Україні, але вона не набула практичного поширення, насамперед, через низький рівень норм витрат. Через це підприємцям не вигідно застосовувати його, незважаючи на необов'язковість документального підтвердження витрат. Причому це стосується найбільш розповсюджених видів діяльності, таких як,

роздрібна торгівля (25 %), надання послуг: перукарських, манікюрних тощо (25 %), здавання в найом житла (25 %), посередницька діяльність (5 %).

У Франції відношення до приватних підприємців є більш лояльним, про що свідчать норми витрат, а саме, для торговельних операцій доход зменшується на 70 %, у сфері надання послуг – на 50 %, для інших видів діяльності – на 35 %. Окрім цього, заслуговує на увагу французький досвід по роботі з платниками податків. Платнику податків необхідно лише заповнити і подати декларацію про свої доходи до податкового органу, в якому розрахують розмір податку [74, с. 102-108].

Нормативний метод визначення чистого доходу з метою оподаткування підприємців-фізичних осіб у Франції є наближеним до реальних потреб платників на відміну від України. Даний спосіб визначення чистого доходу з метою оподаткування має перспективи і в нашій державі, але тільки при істотному перегляді норм витрат.

Корисним також є французький досвід оподаткування підприємців, які займаються торговельною та іншою комерційною діяльністю, а також наданням послуг щодо диференціації граничних обсягів річної виручки, який варіюється залежно від видів діяльності.

Таким чином, засади вдосконалення й реформування механізму оподаткування доходів фізичних осіб в Україні повинні бути максимально наближеними до європейських стандартів. Світовий досвід оподаткування містить чимало прийомів та способів, які при адаптації та вірному використанні змогли б гармонічно увійти в українську податкову практику

Водночас потрібно враховувати, що досвід податкового регулювання розвинених країн сформувався виходячи із їх конкретних історичних та економічних особливостей, тому і можливості його практичного запозичення нажаль обмежені. Отже, необхідно запозичати найбільш придатний до наших умов та найкорисніший податковий інструментарій.

Висновки до першого розділу

Оподаткування доходів фізичних осіб є відносно молодим видом оподаткування. Численні спроби його започаткування й становлення проходили на протязі XVIII-XX століть. Водночас більш примітивні форми особистого оподаткування, переважно у формі подушного, існували від моменту появи податків і майже до початку XX сторіччя в багатьох державах.

На сучасному етапі податок на доходи фізичних осіб представляє собою обов'язковий нецільовий платіж фізичної особи до місцевого бюджету з метою фінансування його видатків. Доходом фізичної особи з метою оподаткування є сукупний доход, скоригований на суму податкових вилучень та зменшений на суму економічно обґрунтованого неоподатковуваного мінімуму та інших пільг.

Вивірений обґрунтований вибір елементів податкового регулювання, їх скоординована дія в певних потрібних напрямках перетворює просту сукупність податкового інструментарію на механізм оподаткування доходів фізичних осіб. В сучасних ринкових умовах механізм оподаткування доходів фізичних осіб представляє собою сукупність елементів податкового регулювання особистих доходів та податкових важелів прямого та опосередкованого впливу на процес вилучення частини доходів до бюджету.

Стратегічними завданнями оподаткування доходів фізичних осіб полягають у реалізації фіскального і регулюючого потенціалу. До основних критеріїв оподаткування, на які повинна бути зорієнтована податкова політика в сфері оподаткування доходів фізичних осіб, слід віднести фіскальну достатність і соціальну справедливість, які максимально враховують інтереси платників податків і держави.

Розділ 2. Методичне забезпечення фіскального та соціального навантаження податку на доходи фізичних осіб на базі ДП у м. Сєвєродонецьку

2.1 Інформаційне забезпечення податку на доходи фізичних осіб

Прибуткове оподаткування в Україні ґрунтується на успадкованому від Радянського Союзу методі роздільного оподаткування доходів подружжя. Такий метод застосовується в деяких розвинутих країнах, у тому числі в Австрії. У світовій практиці відомі також нарахування податку з використанням методу розщеплення сукупного доходу подружжя і нарахування податку на сукупний дохід подружжя без використання методу його розщеплення. Метод розщеплення передбачає ділення сукупного доходу подружжя на дві частини й оподаткування кожної з них окремо за діючою шкалою. При нарахуванні податку на сукупний дохід подружжя без використання методу його розщеплення доходи чоловіка і дружини додаються й одержана таким чином сума оподатковується як дохід однієї особи [30, с. 68-69].

Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) - загальнодержавний податок, а тому порядок його сплати, пільги, розміри ставок встановлюються законодавчими актами України (від 2017 р. Податковим кодексом України)[3].

Податковим кодексом України визначення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності контролюючого органу щодо ПДФО полягає в наступному - комплекс заходів щодо збору, опрацювання та використання інформації, необхідної для виконання покладених на контролюючі органи функцій.

Для інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності контролюючого органу використовується інформація, що надійшла (ст. 72 ПКУ):

- від платників податків та податкових агентів, зокрема інформація:

- що міститься в податкових деклараціях, розрахунках, інших звітних документах;

- що міститься у наданих великими платниками податків в електронній формі копіях документів з обліку доходів, витрат та інших показників, пов'язаних із визначенням об'єктів оподаткування (податкових зобов'язань), первинних документах, які ведуться в електронній формі, реєстрах бухгалтерського обліку, фінансовій звітності, інших документах, пов'язаних з обчисленням та сплатою податків і зборів;

- про фінансово - господарські операції платників податків;

- про застосування реєстраторів розрахункових операцій;

- від органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та Національного банку України, зокрема інформація:

- про об'єкти оподаткування, що надаються та/або реєструються такими органами. Зазначена інформація повинна містити, зокрема, вид, характеристики, індивідуальні ознаки об'єкта оподаткування (в разі наявності), за якими його можна ідентифікувати;

- про результати здійснення державного контролю за господарською діяльністю платника податків;

- що міститься у звітних документах (крім персоніфікованої статистичної інформації), які подаються платником податків органам виконавчої влади та/або органам місцевого самоврядування;

- про встановлені органами місцевого самоврядування ставки місцевих податків, зборів та надані такими органами податкові пільги;

- про дозволи, ліцензії, патенти, свідоцтва на право провадження окремих видів діяльності, яка повинна містити, зокрема:

- а) найменування платника податків, якому видані такі дозволи, ліцензії, патенти;

- б) податковий номер або реєстраційний номер облікової картки фізичної особи;

- в) вид дозвільного документа;

- г) вид діяльності, на провадження якої видано дозвільний документ;
- д) дату видачі дозвільного документа;
- е) строк дії дозвільного документа, інформацію про припинення (зупинення) дії дозвільного документа із зазначенням підстав такого припинення (зупинення);
  - ж) сплату належних платежів за видачу дозвільного документа;
- з) перелік місць провадження діяльності, на яку видано дозвільний документ;
- и) про експортні та імпорتنі операції платників податків;
  - від банків, інших фінансових установ - інформація про наявність та рух коштів на рахунках платника податків;
  - від органів влади інших держав, міжнародних організацій або нерезидентів;
  - за результатами податкового контролю;
  - для інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності також використовується інша інформація, оприлюднена як така, що підлягає оприлюдненню відповідно до законодавства та/або добровільно чи за запитом надана контролюючому органу в установленому законом порядку.

Отримання податкової інформації контролюючими органами передбачено ст. 73 ПКУ:

- інформація безоплатно надається контролюючим органам періодично або на окремий письмовий запит контролюючого органу у терміни, визначені пунктом 73.2 Кодексу.
- до інформації, що надається періодично, належить інформація, визначена у підпунктах 72.1.1.1, 72.1.1.2, 72.1.1.3 (в частині обов'язку платника податків надавати розшифровку податкового кредиту та податкових зобов'язань у розрізі контрагентів, передбачених розділом V Кодексу), у разі коли іншими розділами цього Кодексу не визначено інші строки надання такої інформації:
  - інформація, зазначена у підпунктах 72.1.2.1 та 72.1.2.5 підпункту 72.1.2 пункту 72.1 статті 72 Кодексу, надається органами виконавчої влади та

органами місцевого самоврядування щомісяця протягом 10 календарних днів місяця, що настає за звітним;

- інформація, зазначена у підпункті 72.1.2.3 підпункту 72.1.2 пункту 72.1 статті 72 Кодексу, надається органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування протягом 10 календарних днів з дня подання такої звітності відповідному органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування. Органами державної статистики інформація надається відповідно до плану державних статистичних спостережень;

- інформація, зазначена у підпункті 72.1.2.4 підпункту 72.1.2 пункту 72.1 статті 72 Кодексу, надається органами місцевого самоврядування не пізніше 10 календарних днів з дати набрання чинності відповідним рішенням;

Порядок подання інформації контролюючим органам визначається Кабінетом Міністрів України.

Контролюючі органи мають право звернутися до платників податків та інших суб'єктів інформаційних відносин із письмовим запитом про подання інформації (вичерпний перелік та підстави надання якої встановлено законом), необхідної для виконання покладених на контролюючі органи функцій, завдань, та її документального підтвердження.

Такий запит підписується керівником (заступником керівника) контролюючого органу і повинен містити перелік інформації, яка запитується, та документів, що її підтверджують, а також підстави для надіслання запиту.

Письмовий запит про подання інформації надсилається платнику податків або іншим суб'єктам інформаційних відносин за наявності хоча б однієї з таких підстав:

1) за результатами аналізу податкової інформації, отриманої в установленому законом порядку, виявлено факти, які свідчать про порушення платником податків податкового, валютного законодавства, законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи;

2) для визначення рівня звичайних цін на товари (роботи, послуги) під час проведення перевірок та в інших випадках, передбачених статтею 39 цього Кодексу;

3) виявлено недостовірність даних, що містяться у податкових деклараціях, поданих платником податків;

4) щодо платника податків подано скаргу про ненадання таким платником податків податкової накладної покупцю або про порушення правил заповнення податкової накладної;

5) у разі проведення зустрічної звірки;

6) в інших випадках, визначених цим Кодексом.

Запит вважається врученим, якщо його надіслано поштою листом з повідомленням про вручення за податковою адресою або надано під розписку платнику податків або іншому суб'єкту інформаційних відносин або його посадовій особі.

Платники податків та інші суб'єкти інформаційних відносин зобов'язані подавати інформацію, визначену у запиті контролюючого органу, та її документальне підтвердження протягом одного місяця з дня, що настає за днем надходження запиту (якщо інше не передбачено Кодексом). У разі коли запит складено з порушенням вимог, викладених в абзацах першому та другому цього пункту, платник податків звільняється від обов'язку надавати відповідь на такий запит.

Інформація на запит контролюючого органу надається Національним банком України, іншими банками безоплатно у порядку і обсягах, встановлених Законом України "Про банки і банківську діяльність".

Порядок отримання інформації контролюючими органами за їх

Інформація про наявність та рух коштів на рахунках платника податків надається в обсягах більших, ніж передбачені пунктом 73.3 цієї статті, банками та іншими фінансовими установами контролюючим органам за рішенням суду. Для отримання такої інформації контролюючий орган звертається до суду.

Податковому контролю підлягають всі податки, збори, неподаткові платежі, встановлені Податковим кодексом України. Як зазначалося податковий контроль реалізується шляхом проведення перевірок.

Підстави і порядок проведення податкових перевірок визначаються ПКУ, а також державними законодавчими і відомчими нормативними актами.

До державних законодавчих актів варто віднести акти:

- Закон України “Про державну податкову службу в Україні”;
- Указ Президента України №817/98 від 23 липня 1998 року “Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності”.

До відомчих нормативних актів, що визначають порядок і методику проведення документальних перевірок, відносяться:

- Наказ ДПА України №356 від 25 вересня 1997 р. “Про організацію контрольно-перевірочної роботи”;
- Закон України №2181-ІІІ від 21.12.2000 р. “Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами”.

Контроль за дотриманням податкового законодавства покладено, згідно із Податкового кодексу України, на податкові органи України, основною функцією яких є розробка основних напрямків, форм і методів проведення перевірок, дотримання податкового та валютного законодавства, видання нормативно-правових актів та методичних рекомендацій з питань оподаткування.

Отже можна стверджувати, що ринковій економіці повинні бути притаманні ринкові методи податкового регулювання, а такі податкові важелі як реструктуризація податкового боргу, податкова амністія, спрощені режими оподаткування повинні вилучатися із податкового механізму, оскільки вони створюють умови для зловживань з боку платників, унаслідок неможливості здійснення якісного контролю за формуванням і рухом доходів.

Іншим опосередкованим важелем є податкові санкції, які є способом боротьби з податковими правопорушеннями. Можливість їх застосування у

вигляді адміністративної, кримінальної та фінансової відповідальності, примушує платників діяти в межах чинного податкового законодавства.

Процес справляння податків відбувається завдяки певному організаційному забезпеченню, яке включає нормативно-правову базу, адміністрування та податкове планування. Нормативно-правова база створює певні правові передумови оподаткування і відображається в розробці та прийнятті законодавчих актів з питань оподаткування особистих доходів.

Для створення інформаційного середовища, необхідного для здійснення аналізу і контролю за ходом виконання податкових зобов'язань потрібні достовірні дані про платників. В даний час повний облік фізичних осіб-платників податків відбувається на основі Закону України „Про державний реєстр фізичних осіб-платників податків та інших обов'язкових платежів” (ДРФО) введеного в дію з 1996 р. ДРФО – це автоматизований банк даних, створений для забезпечення єдиного державного обліку фізичних осіб, зобов'язаних сплачувати податки та обов'язкові платежі в бюджет та державні цільові фонди [78, с. 130-135].

Таким чином, за умови вірного вибору елементів податкового регулювання відбуватиметься вплив як на процес вилучення частини доходів фізичних осіб до місцевого бюджету, так і на рівень податкового навантаження на платників. Отже, скоординована дія податкових важелів в необхідних напрямках перетворює сукупність податкового інструментарію на механізм оподаткування доходів фізичних осіб.

Отже, визначальними в системі податкових правовідносин платників ПДФО і контролюючих органів є норми законодавчих, інструктивних матеріалів. Норми законів, наказів, листів, інструкцій визначають елементи оподаткування, порядок обчислення та порядок розрахунків з бюджетом, підстави для проведення податкових перевірок, права, обов'язки та відповідальність сторін та складають інформаційне забезпечення податку на доходи фізичних осіб.

2.2 Аналіз надходжень податку на доходи фізичних осіб на прикладі ДПІ у м. Сєверодонецьку

Аналітична робота податкової служби в державі спрямована насамперед на обґрунтування податкового процесу, виявлення найтісніших зв'язків між розвитком економіки й податками, між діяльністю підприємницьких структур, де створюється основна маса валового внутрішнього продукту, розподіл якої створює базу оподаткування, а в кінцевому підсумку - обсязі доходів бюджетів.

Водночас податковий процес безпосередньо впливає на діяльність юридичних і фізичних осіб - платників податків, рівень їх доходів, а також споживання й нагромадження. Тому аналітична робота - дуже важливий інструмент виявлення й погодження інтересів усіх учасників податкового процесу [12, с. 78-81].

Результати контрольної роботи ДПІ у м. Сєверодонецьку оформлюються звітом за формою №2-П, що складається за півріччя і за рік.

Інформаційною базою аналізу є звіти ДПІ у м. Сєверодонецьку за період 2017-2019рр.

Відомості, що містить звіт за ф. №2-П, є основою для оцінки кількісних і якісних показників, що характеризують організацію контрольної роботи ДПІ у м. Сєверодонецьку (додатки А, Б, В).

Передумовою податкового контролю є облік платників ПДФО, кількісні та якісні показники відносно яких представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Аналіз показників обліку платників ПДФО за даними ДПІ у м. Сєверодонецьку за 2017-2019рр.

Показник	2017	2018	2019
ПДФО	257000	263000	272000
Темп росту (падіння), %	-	102,33	103,42
Зареєстровано платників ПДФО	8604	8902	9296
Кількість платників привернутих до сплати, чол.	2150	2890	3145
Кількість платників привернутих до сплати, % до загальної кількості	24,99	32,46	23,07

Джерело: розраховано автором за даними додатків А, Г

Як видно, протягом трьох років помітна стійка тенденція до збільшення кількості як зареєстрованих платників ПДФО, так і кількості платників, що його сплачують: темп росту відповідно до 2019 року – 102,33% та 103,42%. При цьому як негативну тенденцію слід відзначити значну частку повернутих до сплати ПДФО платників в загальній кількості зареєстрованих.

Враховуючи регіональну специфіку підприємств, що перебувають на обліку в ДПІ у м. Сєверодонецьку, відхилення спричинено підприємствами невиробничої сфери діяльності та інших підприємств, які не приступили до господарської діяльності або подали заяви на закриття.

Кількість платників та їх податкоспроможність є базою для прогнозування та аналізу надходжень від ПДФО до бюджету (табл. 2.2) за звітами про суми фактичних надходжень податків і зборів (дод. А, Б, В).

Таблиця 2.2

Аналіз динаміки надходжень ПДФО до бюджету по ДПІ у м. Сєверодонецьку за 2017-2019 рр., тис. грн.

Показник	2017	2018	2019
ПДФО в державному бюджеті	550	585	640
ПДФО в місцевому бюджеті	257000	263000	272000
Темп росту (падіння), %	105,84	103,42	-
Темп росту (падіння) до 2019, %	102,33	103,42	-
Всього податкові надходження в місцевий бюджет	568050	603920	635524
Темп росту (падіння) всього бюджетних надходжень в місцевий бюджет до 2019, %	111,88	105,23	-
Всього податкові надходження в Державний бюджет	252470	280633	293044
Питома вага ПДФО в загальній сумі надходжень в місцевий бюджет, %	45,24	43,54	42,80
Питома вага ПДФО в загальній сумі надходжень в місцевий бюджет, %	0,2	0,2	0,2

Джерело: розраховано автором за даними додатків А, Б, В

Зростання абсолютного значення ПДФО за три роки супроводжується стрімким падінням його частки в загальних надходженнях, відповідно з 45,24

до 42,80%. При цьому в 2019 році велика частка ПДФО в місцевому бюджеті зумовлена невеликим розміром загальних надходжень, що було спричинено значним бюджетне відшкодування ПДВ в сумі 102437тис.грн. Як видно, темпи росту загальних надходжень значно випереджають темпи росту ПДФО, що є причиною стрімкого зниження частки ПДФО у відносному значенні. Хоча за такої тенденції частка ПДФО є вагомою для бюджету.

Зміна кількості платників та зміна норми часу на проведення перевірки безумовно відбиваються і на кількості проведених перевірок, і на їх якості (табл. 2.3)

Таблиця 2.3

Аналіз динаміки проведених перевірок по ПДФО та їх результативності
ДПІ у м. Сєвєродонецьку за 2017-2019 рр.

Показник	2017	2018	2019
Фактично поступило ПДФО від населення	92980	91823	99495
Сума платежів. додатково нарахованих в бюджет	8360	7785	8355
Темп росту (падіння), %	-	93,12	107,32
Темп росту (падіння) до 2019, %	99,94	107,32	-
Кількість перевірених платників	5422	4644	5720
Кількість результативних перевірок	3985	4172	4320
Ефективність проведених перевірок, %	73,5	89,84	75,52

Джерело: розраховано автором за даними додатків Д-Ж

Як видно, протягом років не спостерігається чіткої тенденції щодо кількості перевірених платників, що відповідно позначилося й на кількості перевірок, якими виявлено порушення. Як позитивний чинник слід відзначити стійке підвищення ефективності проведених перевірок - на 2,02 відсоткових пункти за три роки. Одночасно слід звернути увагу на те, що за таким простим в обчисленні податком 7 перевірок із 10 виявляють порушення, що є дуже високим показником. Зміни в законодавстві призвели до збільшення кількості результативних перевірок та підвищення ефективності проведених перевірок.

Високий показник результативності проведених перевірок по ПДФО зумовлений двома протилежними чинниками: низькою податковою дисципліною і свідомістю платників та високим рівнем професійної підготовки податкових інспекторів та якістю проведених перевірок.

Проведення перевірок завершується застосуванням фінансових санкцій, адміністративних штрафів, які є не метою перевірки, а лише заходами попередження порушень в сфері оподаткування. Наслідки податкового контролю в сфері оподаткування доходів найманих осіб наведені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Аналіз результатів податкових перевірок по ПДФО по ДПІ у м. Сєверодонецьку за 2017-2019рр., тис. грн.

Показник	2017	2018	2019
ПДФО від населення	92980	91823	99495
Темп росту (падіння), %	-	93,12	107,32
Темп росту (падіння) до 2019, %	99,94	107,32	-
Донараховано всього	8360	7785	8355
основний платіж	1230	1450	1574
фінансова санкція	3007	2884	3240
пеня	4123	3451	3541
Питома вага додатково нарахованих платежів, всього, %	8,99	8,47	8,39
основний платіж, %	1,33	1,5	1,58
фінансова санкція, %	3,23	3,19	3,26
Пеня, %	4,43	3,78	3,56

Джерело: розраховано автором за даними додатку Д

За даними таблиці 2.4 спостерігається нестала тенденція зміни донарахованих сум. Тенденція донараховувань по підприємствах відображає тенденцію кількості проведених перевірок: в 2019 році до 2017 року збільшення кількості проведених та результативних перевірок супроводжується збільшенням донарахованих сум.

І, навпаки, зменшення кількості перевірок в 2018 році на 25% до 2019 року значно скоротило розмір донараховувань. Пеня за результатами перевірки по

ПДФО не нараховується, а нараховується тільки за несвоєчасну сплату до бюджету.

З огляду на проведені розрахунки щодо заходів контрольної роботи ДПІ у м. Северодонецьку, то інспектори зобов'язані контролювати й забезпечувати:

- своєчасне подання громадянами декларацій про доходи і ретельно перевіряти їх на підставі матеріалів, що є в податкових інспекціях, а також подання підприємствами, установами й організаціями довідок ф. №2, необхідних для правильного й повного оподаткування платників;

- обстеження діяльності громадян, пов'язаної з одержанням доходів, в терміни, встановлені керівником податкової інспекції;

- здійснення перевірок у місцях реалізації виробів, надання послуг і виконання інших робіт.

У випадку виплати громадянам підприємствами, установами й організаціями авторських винагород і винагород за видання, виконання чи інше використання досягнень науки, літератури й мистецтва, винагород авторам відкриттів, винаходів і промислових зразків, а також при обчисленні податку з сукупного річного доходу враховуються документально підтверджені витрати, безпосередньо пов'язані з одержанням доходів від цієї діяльності. Якщо ці доходи не можуть бути підтверджені при поданні декларації документально, то вони враховуються за нормами, визначеними Державної податкової служби України погодженими з Міністерством економіки України і Міністерством культури України.

При перевірці встановлюється правильність відображення сум, не утриманих чи утриманих не цілком із працюючих громадян. При цьому слід мати на увазі, що суми податку, не утримані чи утримані не цілком із працюючих громадян, утримуються підприємствами, установами, організаціями і фізичними особами - суб'єктами підприємницької діяльності до повної сплати заборгованості.

Не утримані чи утримані не повністю суми ПДФО, що звільнилися, сплачуються підприємствами, установами, організаціями і фізичними особами - суб'єктами підприємницької діяльності за рахунок власних коштів.

Утримання заборгованості ПДФО здійснюється відповідно до чинного законодавства. Надлишково утримані суми податку повертаються платнику чи зараховуються до сплати майбутніх платежів за його заявою [18].

Отже, особливістю камеральної перевірки по ПДФО є відсутність такої складової цього виду перевірки як арифметичний підрахунок. При поданні ф. 1ДФ до Єдиної бази даних заносяться тільки відомості цього розрахунку без їх перевірки. Данні цього розрахунку використовуються тільки при проведенні документальної перевірки. На великих підприємствах перевірки правильності утримання ПДФО проводиться вибіркоким способом. Як свідчить практика, найбільші порушення підприємство допустило по наданих матеріальних благах у вигляді оплати навчання, лікування, ремонту, гуртожитку та інше, і при цьому з вартості цих послуг не було утримано ПДФО. Проведення перевірки потребує належного оформлення її результатів.

Таким чином, в сучасних ринкових умовах стратегічними завданнями є реалізація фіскального і регулюючого потенціалу особистого прибуткового оподаткування. Це означає, що із ростом добробуту платників податків – фізичних осіб, розширенням бази оподаткування буде відбуватись збільшення надходжень до державного бюджету, що дасть змогу проводити активну соціальну політику.

Важливого значення набуває теоретичне обґрунтування і практична реалізація фіскального потенціалу оподаткування доходів фізичних осіб, який є найістотнішою складовою податкового потенціалу регіону в цілому і характеризує його податкові можливості.

Проблема податкового потенціалу недостатньо опрацьована в економічній літературі. Під ним переважно розуміється сукупний обсяг оподатковуваних ресурсів територій [80, с.214]. Згідно до іншої наукової позиції, податковий потенціал – це сукупна величина відношення

ідентифікованої вартості укладених у товар інтелектуального потенціалу, фізичних сил, матеріальних та енергетичних витрат до вартості основних фондів та засобів виробництва, що може відображати можливість відшкодувань певної умовної величини надходжень до загальносуспільних витрат життєзабезпечення і розвитку держави [46, с. 7-10].

Також податковий потенціал трактується як загальна сума податків, яку можна мобілізувати за рахунок усіх платників на певній території [36, с. 7].

Щодо питання фіскального потенціалу оподаткування доходів фізичних осіб, то воно залишається не достатньо вивченим, хоча є надзвичайно важливим. Тому виникає необхідність теоретичного обґрунтування цього поняття, а також запровадження заходів щодо його практичної реалізації.

Отже, проведений аналіз надходжень ПДФО за даними ДПІ у м. Сєвєродонецьку свідчить, що фіскальний потенціал оподаткування доходів фізичних осіб представляє собою комплекс правових, організаційних та економічних заходів щодо повного використання наявних і прихованих можливостей справляння податків з особистих доходів та нарощування податкових надходжень з усіх джерел доходів з метою фінансового забезпечення місцевого самоврядування.

Важливим призначенням механізму оподаткування доходів фізичних осіб є реалізація регулюючого потенціалу оподаткування особистих доходів, під яким слід розуміти здатність впливати на рівень життя громадян шляхом застосування неоподатковуваного мінімуму та прогресивного оподаткування, що забезпечить, з одного боку, зниження податкового навантаження для малозабезпечених верств населення, а з іншого – його поступове підвищення для заможних громадян.

Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) є однією з основних статей податкових надходжень і джерелом державних доходів. Його частка в зведеному бюджеті України наближена до податку на прибуток підприємств і має чітку тенденцію до збільшення, що пояснюється, насамперед, розширенням

об'єкту оподаткування та збільшенням доходів громадян, а також таким негативним явищем як інфляція.

Отже, важливим фактором непрямого впливу на податкові надходження податку на доходи фізичних осіб є залучення інвестицій в основний капітал Луганської області, що сприятиме створенню нових робочих місць, а це, в свою чергу, тягне за собою зростання бази оподаткування, і відповідно збільшення надходжень до бюджету.

Отже, аналіз свідчить, що щорічно збільшується кількість платників ПДФО, при цьому частка реальних платників поступово зменшується. Частка ж надходжень від ПДФО становить майже п'яту частину загальних надходжень, хоча протягом періоду аналізу, вона також суттєво зменшилася, що зумовлено, перш за все, стрімким збільшення загальної суми надходжень. Показники контрольно-перевірочної роботи, як кількісні, так і вартісні нестали - в 2019 році перевірна робота активізувалася, в 2018 році, навпаки, незначно зменшилася. В цілому ж слід відзначити, високий рівень результативності для такого простого в обчисленні податку – 78,52%.

Тому подальше дослідження повинно бути спрямоване на визначення фіскального навантаження ПДФО та його соціальних наслідків, а також на визначення напрямків вдосконалення, як самого ПДФО, так і податкового контролю в цій сфері.

2.3 Оцінювання фіскального навантаження податку на доходи фізичних осіб та його соціальні наслідки на базі ДПІ у м. Сєверодонецьку

Механізм оподаткування доходів фізичних осіб покликаний, організувати, упорядкувати відносини з приводу мобілізації податкових платежів з громадян, які є одним з головних джерел доходів, до бюджету.

Для того, щоб оцінити ефективність механізму оподаткування доходів фізичних осіб потрібно визначити чи досягається в процесі оподаткування

синхронізація інтересів держави і платників податків. З цією метою необхідно проаналізувати існуючі механізми оподаткування окремих доходів фізичних осіб, оскільки саме вони є підсистемами загального механізму оподаткування. Це допоможе встановити наскільки розкрито фіскальний потенціал оподаткування особистих доходів та виконується функція регулювання життєвого рівня населення та його соціального благополуччя.

Оскільки, всі елементи механізму знаходяться в тісній взаємодії один з одним, формою прояву якої є діючий порядок розрахунку податку з доходів фізичних осіб та фіксованого і єдиного податку з підприємців, розглянемо їх з метою виявлення можливостей та резервів нарощування податкових надходжень з особистих доходів.

Показник податкового навантаження на макrorівні відображає ефективність податкової політики, тобто кількісно вимірює сукупний вплив податкових платежів на джерела їхньої сплати і його можна визначити як: відношення суми податкових надходжень у бюджет до величини сукупних доходів приватного сектору; як різниця між загальною сумою податкових надходжень і видатками й трансфертами з бюджету на утримання приватного сектору економіки; як частка податкових бюджетних надходжень у валовому внутрішньому продукті [6, с. 43-45].

Найбільш вживаний третій варіант розрахунку податкового навантаження. Зазначений показник у науковій періодиці ще називають рівень оподаткування, чи податковий коефіцієнт, що фактично засвідчує частку ВВП, яка перерозподіляється до державного бюджету за допомогою податків та зборів. Дослідження засвідчують, що деякі автори вважають за доцільне його обраховувати лише через використання податкових надходжень (В. П. Мартиненко [55 с. 70]), інші ж – з урахуванням також внесків у фонди соціального страхування (А. І. Крисоватий, В. А. Валігура [41, с. 64-68], Т. М. Демченко [22 с. 270-276], А. Соколовська [87, с. 4-12]).

На нашу думку, все ж таки правильним є підхід, що передбачає розрахунок сукупного податкового навантаження із урахуванням внесків до

цільових соціальних фондів. Мотивацією цього є те, що зазначені платежі за своїм економічним змістом належать до податкових, оскільки не є еквівалентними платежами і мають обов'язковий та примусовий характер. Відповідно до сказаного пропонуємо визначити окремо рівень оподаткування без врахування обов'язкових платежів до соціальних фондів (засвідчує рівень бюджетного податкового навантаження, тобто фіскального) та із їх урахуванням (включає рівень податкового навантаження на працю), що подано у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Податкове навантаження на ВВП України, %

Рік	Частка податків і обов'язкових платежів у ВВП, %	Частка податків без обов'язкових платежів у ВВП, %	Різниця, у відсоткових пунктах (в.п.)
2008	29,8	18,0	11,8
2009	33,9	20,1	13,8
2010	32,9	20,3	12,6
2011	32,5	18,3	14,2
2012	39,2	22,2	17,0
2013	38,6	23,1	15,5
2014	38,1	22,4	15,7
2015	36,3	24,0	12,3
2016	35,4	22,8	12,6
2017	34,3	21,7	12,6
2018	37,8	25,7	12,1
2019	36,7	25,6	11,1
Середнє значення	35,5	22,0	13,4

Джерело: [97, с. 74-80]

Як свідчать дані табл. 2.5, рівень податкового навантаження в Україні за досліджувані дванадцять років постійно змінювався і характеризується нерівномірним розподілом. Так, частка ВВП, що перерозподіляється до державного бюджету України коливається у межах 29,8–39,2%. Зазначений рівень податкового коефіцієнта є значно нижчий від його значень у країнах Європи. Так, в цілому, найвищим показником станом на кінець 2019 р.

характеризуються Бельгія (44,1 %), Данія (47,7 %), Франція (43,9 %), Італія (42,5 %), Австрія (42 %), Швеція (44,3 %) [91, с. 34-40].

Порівнюючи рівень податкового навантаження без урахування платежів до соціальних фондів України з його значенням у розвинутих країнах, спостерігаємо, що його значення у нашій державі є середнім і знаходиться на рівні США, Канади, Великобританії, Канади, Німеччини. Втім, як засвідчують дані, частка соціальних платежів у ВВП значно перевищує дані інших країн. Так, якщо зазначений показник у структурі ВВП на кінець 2019 р. в Україні склав 11,1 %, то для країн з високим соціальним захистом його значення є на порядок нижчим. Наприклад, у Швеції – 7,0 %, Великобританії – 6,7 %, Канаді – 4,8 %, США – 5,7 %, Данії – 1 %, Росії – 6,5 % [91, с. 37].

Як засвідчують тенденції протягом докризового періоду 2008-2014 рр., в Україні спостерігається підвищення сукупного податкового навантаження з 29,8 до 38,1 %, зокрема безпосередньо в частині податкових платежів – з 18 до 24 % та соціальних обов'язкових відрахувань – з 11,8 до 15,7 %. Це спричинено зростанням частки споживання ВВП (тобто доходів бюджету у ВВП), підвищенням темпів приросту ВВП внаслідок економічного пожвавлення, підвищення доходів населення та регресивній системі їх оподаткування. Тоді як у період кризи рівень податкового навантаження з урахуванням обов'язкових соціальних платежів дещо знизився, що характерно і для країн ЄС. Втім, протягом 2018–2019 рр. рівень податкового навантаження без урахування обов'язкових платежів досяг найвищого рівня за аналізований період і відповідно склав аж 25,7 %, тоді як частка соціальних платежів зазнала скорочення до 11,1 % порівняно з її рівнем у докризовому періоді 15,7 %. Таким чином навіть ухвалення Податкового кодексу не сприяло зниженню податкового тиску на економіку, а загалом спричинило до його ще більшого зростання.

Аналіз податкових надходжень засвідчує, що в цілому протягом 2008–2019 р. спостерігається загальна тенденція збільшення частки податкових надходжень у ВВП з 18 до 25,6%, що в середньому склало 22 % (табл. 2.6).

Згідно з методичними рекомендаціями щодо економічної безпеки держави цей показник не повинен перевищувати 30%. Хоча, в окремі періоди, частина ВВП, що перерозподілялася через державний бюджет перевищує зазначену норму, наприклад, протягом 2012–2015 рр. та 2018–2019 рр. При цьому, загальну частку бюджетних надходжень складають окремі групи податків, тоді як неподаткові надходження є відносно незначними – в середньому складають 7,4% ВВП і мають тенденції до скорочення на 1,8 в. п. (з 7,8 % у 2001 р. до 6 % у 2019 р.).

Таблиця 2.6

Динаміка частини доходів зведеного бюджету у ВВП, %

Рік	Доходи зведеного бюджету							
	усього	у тому числі						
		податкові надходження						неподаткові надходження та доходи
		усього	з них					
ПДВ	ППП		ПДФО	АП	ІПЗ			
2008	25,8	18,0	5,0	4,1	4,3	1,3	3,3	7,8
2009	27,5	20,1	6,0	4,2	4,8	1,8	3,3	7,4
2010	28,2	20,3	4,7	5,0	5,1	2,0	3,5	7,9
2011	26,5	18,3	4,8	4,7	3,8	1,9	3,1	8,2
2012	30,4	22,2	7,7	5,3	3,9	1,8	3,5	8,2
2013	31,6	23,1	9,3	4,8	4,2	1,6	3,2	8,5
2014	30,5	22,4	8,2	4,8	4,8	1,5	3,1	8,1
2015	31,4	24,0	9,7	5,1	4,8	1,4	3,0	7,5
2016	29,9	22,8	9,3	3,6	4,9	2,4	2,6	7,1
2017	29,1	21,7	8,0	3,7	4,7	2,6	2,7	7,4
2018	30,6	25,7	10,0	4,2	4,6	2,6	4,3	4,9
2019	31,6	25,6	9,9	4,0	4,8	2,7	4,2	6,0
Середнє значення	29,4	22,0	7,7	4,4	4,6	2,0	3,3	7,4

Примітки: ППП – податок на прибуток підприємств; ПДФО – податок на доходи фізичних осіб; АП – акцизний податок; ІПЗ – інші податки і збори

Джерело: складено за даними Державного комітету статистики та Державного казначейства.

Як свідчать офіційні дані статистики, опорою податкової системи України та основним джерелом державних доходів є три «бюджетні кити», а саме: ПДВ, податок на прибуток (ППП) та податок на доходи фізичних осіб

(ПДФО). Відносно незначною є частка акцизного податку, яка має тенденції до зростання (середнє значення 2 %) та інші податки та збори (ПЗ), які теж зросли у структурі ВВП протягом 2008–2019 рр. з 3,3 % до 4,2 %. Протягом аналізованого періоду, частка ПДВ у структурі ВВП стрімко зростає – з 5,0 до 9,9 % і в середньому складає 7,7 % ВВП.

Загалом розбіжність у значеннях показника податкового навантаження у різних країнах порівняно із Україною викликана неоднаковим рівнем соціально-економічного розвитку, формуванням для кожної країни власних пріоритетів у проведенні фінансової політики та відповідно до цього побудови моделі функціонування податкової системи. А тому, навіть за низького рівня податкового навантаження, насправді він може бути високим. За умов високої тіньової економіки, надмірних витрат, пов'язаних зі справлянням податків та зборів, нераціональної структури податкових пільг та податкових зловживань з боку суб'єктів податкового процесу та інших заходів процесу оподаткування, може відбуватися деструктивний вплив на соціально-економічний розвиток держави. Звідси більш ґрунтовні висновки можна отримати від аналізу оптимального рівня оподаткування та його співвідношення із фактичним значенням цього показника.

Відповідно до запропонованої методики обчислення фіскального навантаження в п. 2.2 за даними ДПІ у м. Северодонецьку та звіту з економічного розвитку Луганської області доречно здійснити за формулою:

$$\text{ФН} = \text{ПН} / \text{ОР}, \quad (2.1)$$

де ФН – фіскальне навантаження;

ПН – податкові надходження (у т.ч. єдиний внесок на соціальне страхування);

ОР – обсяг реалізації (прирівнено до валового внутрішнього продукту виробленого платниками ДПІ у м. Северодонецьку).

Дані розрахунку представлені в таблиці 2.7.

Фіскальне навантаження за даними ДПІ у м. Северодонецьку

Показник	Рік			Відхилення 2019/2017	
	2017	2018	2019	абс.	відн.
Податкові надходження	5,7	6,04	6,4	+0,7	+12,3
Обсяг реалізації	77,3	78,6	66,5	-10,8	-14,0
Фіскальне навантаження, %	7,4	7,7	9,6	+2,2	+29,7

Джерело: розраховано автором за даними додатку А

Проведені розрахунки свідчать, що за 2017 – 2019 рр. фіскальне навантаження збільшилось на 29,7 % або 2,2 відсоткових пункта в межах ДПІ у м. Северодонецьку, в порівнянні з податковим навантаженням на рівні держави його рівень значно нижчий, але темп зростання досить високий. Для ДПІ у м. Северодонецьку пропонується за даними розрахунків запровадити більш ефективні заходи податкового контролю задля більш об'єктивного планування та прогнозування майбутніх податкових надходжень, що дозволить в подальшому мінімізувати ухилення від сплати податків.

З метою визначення розміру потенційно можливих податкових надходжень слід передусім забезпечити заходи по розширенню та контролю об'єкта оподаткування. З цією метою необхідно виявляти доходи платників шляхом отримання максимального обсягу інформації про трудову та фінансово-господарську діяльність фізичних осіб, її систематизацію та накопичення бази даних. Через відсутність між статистичними та контролюючими органами єдиної бази даних та механізмів налагодженої співпраці щодо обліку доходів і руху готівки, стає неможливим їх простеження, що призводить до значних бюджетних втрат.

Необхідно виробити чітку методологію виявлення громадян, які ухиляються від подачі декларацій, забезпечити пошук підходів в оподаткуванні громадян, які застосовують нові прийоми ухилення від оподаткування та

маніпулюють грошовими потоками, отриманими в тіньовому секторі. З цією метою необхідно розробляти заходи щодо виявлення і залучення до оподаткування фізичних осіб, що мають у власності об'єкти рухомого й нерухомого майна, яке за усіма ознаками є предметом розкошів, та здійснюють операції з цим майном. Для цього потрібно налагодити співпрацю з органами, що займаються реєстрацією об'єктів рухомого й нерухомого майна, в тому числі з технічної інвентаризації.

Таким чином, виконання податкових зобов'язань засноване на сукупності взаємопов'язаних чинників, кожен з яких потребує своїх методів і шляхів вирішення. Звести податкову заборгованість до мінімуму можна лише за умови комплексного підходу до проблеми, який передбачає глибоке вивчення, аналіз та врахування внутрішніх і зовнішніх чинників.

На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок, що податок з доходів фізичних осіб, а також податки, що сплачують підприємці забезпечують значну частку в податкових надходженнях до місцевого бюджету Луганської області. Зростання податкових надходжень і високі показники виконання планових показників забезпечується переважно податком із заробітної плати. Роль податку з інших доходів в наповненні місцевого бюджету залишається другорядною. Тому, механізми їх оподаткування та механізм оподаткування доходів фізичних осіб в цілому не можна вважати достатньо ефективними.

Комплекс організаційних, правових та економічних заходів спрямований на використання наявних і прихованих можливостей справляння податків з особистих доходів представляє собою фіскальний потенціал оподаткування доходів фізичних осіб. Оцінити фіскальний потенціал та рівень його розкриття можливо за допомогою відносного показника, який обчислюється відношенням обсягу фактичних податкових надходжень до потенційно можливих та показує ступінь використання резервів оподаткування доходів фізичних осіб [96, с. 283-286].

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що розробка методологічної та методичної бази визначення податкового потенціалу, виявлення можливостей реалізації фіскального потенціалу оподаткування особистих доходів сприятиме скороченню розбіжностей між потенційно можливими і фактичними податковими надходженнями та сприятиме визначенню реального фіскального навантаження та сприятиме в подальшому розробці ефективних заходів корегування податкової політики держави в напрямі вирішення соціальних пріоритетів країни і, як наслідок, соціальної політики.

Рівень доходів громадян є важливим показником їх добробуту, оскільки визначає можливості матеріального й духовного життя індивіда: відпочинку, отримання освіти, підтримання здоров'я, задоволення нагальних потреб. Серед факторів, що безпосередньо впливають на величину доходів населення, крім розмірів самої заробітної плати, – динаміка роздрібних цін, ступінь насиченості споживчого ринку товарами та ін. Нерівність доходів членів суспільства стимулює виробництво, створює передумови для піднесення економіки, збільшення доходів кожної сім'ї, тобто є шляхом до індивідуальної свободи, до гарантування підприємницького духу. З метою збільшення доходу суспільство розвиває продуктивні сили, оновлює технологію виробництва, штовхає науку вперед, винаходить нові товари і послуги. Однак, це справедливо тільки до певної межі. Занадто велика різниця в доходах, є причиною соціального напруження і можливого соціального збурення у суспільстві [24, с. 42-46].

Отже суттєвий вплив на рівень доходів здатна спричиняти податкова політика держави, яка провадиться через податковий механізм, ефективність якого можна визначити за допомогою показника фіскального навантаження. Отже фіскальне навантаження на доходи фізичних осіб за допомогою прямих і опосередкованих важелів регулює рівень добробуту фізичних осіб.

На підставі науково-обґрунтованого його розміру стане можливим реформування та вдосконалення окремих елементів механізму оподаткування доходів фізичних осіб, зокрема, підходів до визначення об'єкту оподаткування,

встановлення податкових ставок та податкових пільг з метою відновлення та підтвердження його значення і ролі.

Висновки до другого розділу

Визначальними в системі податкових правовідносин платників ПДФО і контролюючих органів є норми законодавчих, інструктивних матеріалів. Норми законів, наказів, листів, інструкцій визначають елементи оподаткування, порядок обчислення та порядок розрахунків з бюджетом, підстави для проведення податкових перевірок, права, обов'язки та відповідальність сторін та складають інформаційне забезпечення податку на доходи фізичних осіб.

Проведений аналіз свідчить, що щорічно збільшується кількість платників ПДФО, при цьому частка реальних платників поступово зменшується. Частка ж надходжень від ПДФО становить майже п'яту частину загальних надходжень, хоча протягом періоду аналізу, вона також суттєво зменшилася, що зумовлено, перш за все, стрімким збільшення загальної суми надходжень. Показники контрольно-перевірочної роботи, як кількісні, так і вартісні нестали - в 2019 році перевірна робота активізувалася, в 2018 році, навпаки, незначно зменшилася. В цілому ж слід відзначити, високий рівень результативності для такого простого в обчисленні податку – 78,52%.

Суттєвий вплив на рівень доходів здатна спричиняти податкова політика держави, яка провадиться через податковий механізм, ефективність якого можна визначити за допомогою показника фіскального навантаження. Отже фіскальне навантаження на доходи фізичних осіб за допомогою прямих і опосередкованих важелів регулює рівень добробуту фізичних осіб.

Розробка методологічної та методичної бази визначення податкового потенціалу, виявлення можливостей реалізації фіскального потенціалу оподаткування особистих доходів сприятиме скороченню розбіжностей між потенційно можливими і фактичними податковими надходженнями та сприятиме визначенню реального фіскального навантаження та сприятиме в подальшому розробці ефективних заходів корегування податкової політики

держави в напрямі вирішення соціальних пріоритетів країни і, як наслідок, соціальної політики.

Розділ 3. Шляхи удосконалення контрольної роботи щодо справляння податку на доходи фізичних осіб ДПІ у м. Сєвєродонецьку

3.1 Напрями вирішення проблем щодо контрольної роботи зі справляння ПДФО у ДПІ у м. Сєвєродонецьку

Насамперед необхідно зазначити, що основним обмеженням в випадку визначення оподаткованого доходу фізичних осіб є те, що загальна сума нарахованої платником податку податкової знижки не може перевищувати суми загального оподатковуваного доходу платника податку, одержаного протягом звітного податкового року як заробітна плата. У разі такого перевищення податковий кредит надається платнику податку в розмірі суми загального оподатковуваного доходу, одержаного протягом звітного податкового року як заробітна плата [39, с. 19-27].

Але не всі із зазначених положень є чинними. Суму власних коштів платника податку, сплачених на користь закладів охорони здоров'я, для компенсації вартості платних послуг з лікування такого платника податку або члена його сім'ї першого ступеня споріднення, у тому числі для придбання ліків, можна буде включити до податкового кредиту тільки з початку року, наступного за роком набрання чинності закону про загальнообов'язкове медичне страхування. Відсутність такого правового документу унеможливило документальне підтвердження витрат на лікування. Це значний недолік, оскільки вони складають велику частку у витратах соціально незахищених громадян, таких як пенсіонери, інваліди.

Таким чином, можна зробити висновок про невідповідність механізму оподаткування доходів фізичних осіб такому важливому критерію як соціальна

справедливість, отже можливості регулюючого потенціалу особистого прибуткового оподаткування використовуються лише частково.

Зазначені недоліки та наявність системних прорахунків у процесі адміністрування податків і, зокрема, ПДФО призвели до виникнення таких проблем, як:

- зневажливе ставлення з боку платників податків до конституційного обов'язку щодо сплати податків;
- низький рівень податкової культури;
- широке застосування схем мінімізації податкових зобов'язань та ухилення від сплати податків;
- значна бюджетна заборгованість з відшкодування податку на додану вартість (негативно впливає на рівень податкової культури);
- наявність значної кількості податкових пільг (преференцій), що порушують нейтральність податкової системи, знижують ефективність сплати основних податків.

Таким чином, існуюча податкова система недостатньо ефективна, не забезпечує на належному рівні становлення конкурентного середовища та економічне зростання [33, с. 65-69].

Урахування всіх цих складових і повинне забезпечуватися в першу чергу під час адміністрування процесів оподаткування.

Підвищення рівня ефективності адміністрування процесів оподаткування сприятиме:

- створенню ефективних умов діяльності органів оподаткування;
- створенню сприятливого середовища для розвитку підприємницької діяльності;
- забезпеченню практично обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення адміністрування податків, тобто внесення державою відповідних змін у взаємовідносини з платниками податків;
- усуненню елемента випадковості при прогнозуванні бюджетних надходжень;

- вирішенню інших проблем, пов'язаних зі стягненням і сплатою податків та зборів.

В умовах економічної та фінансової кризи перед податковими органами поставлені досить напружені завдання з виконання бюджетних призначень, реалізації стратегічних напрямів, в тому числі, й залучення громадян до декларування своїх доходів. Тому зараз дуже важливо забезпечувати громадськість інформацією про плани, поточну роботу та результати діяльності податкових органів, роз'яснювати податкове законодавство, надалі розвивати партнерські стосунки із платниками, підвищувати рівень їхнього обслуговування. Головні вимоги, які виконуватимуть податківці, це конкретна робота на результат та забезпечення ефективної діяльності ДПП.

Головною ознакою процесу декларування доходів громадянами в 2019р., як і в минулі роки, є спрямованість податкових органів на налагодження партнерських відносин з платниками податків, якісніше їх обслуговування, створення сприятливих умов громадянам для виконання конституційного обов'язку перед державою та суспільством щодо подання декларацій про отримані доходи та сплати податків. З цією метою необхідним є випуск та розповсюдження брошур, пам'яток, буклетів, листівок з питань порядку заповнення та подання річних декларацій.

Неналежне фінансування процесів оподаткування обумовлено політичною нестабільністю та економічною кризою, які негативно впливають на модернізацію податкових органів. Кінцевим результатом цієї роботи повинно стати вдосконалення процесів адміністрування, що сприятиме в умовах економічної та фінансової кризи стабільному надходженню коштів до бюджету та забезпеченню зростання надходжень.

Для нормального функціонування держави необхідна ефективна податкова політика, яка передбачає встановлення і стягнення податків. Хоча в Україні на початку 1990-х рр. і відбулися певні трансформації, які істотно позначилися на податковій системі держави, але цього недостатньо, тому що українська тільки на роботу вітчизняних підприємств, а й на добробут

суспільства. На жаль, на сьогодні акцент у податковій політиці країни робиться на її фіскальну функцію, без урахування регуляторної та стимулюючої ролі, яка фактично зведена нанівець, тому проблема побудови ефективної податкової системи залишилася однією з найактуальніших у процесі становлення ринкових відносин і закладання підвалин для економічного зростання України. Сутність стимулюючої функції полягає в наданні певних пільг окремим підприємствам або галузям економіки для їх виходу із кризи, або підвищення ефективності їх роботи, адже на сьогодні економіка України має багато вад, збільшується кількість збиткових підприємств, зростає безробіття, ускладнюється соціально-економічна ситуація в країні це є показником того, що багато вітчизняних підприємств потребує певної підтримки [25, с. 22-24].

Останнім часом з боку України спостерігається підтримання відносин у сфері оподаткування з іншими державами, які застосовують чинні в усьому світі стандарти, розроблені Організацією економічного співробітництва та розвитку й Організацією Об'єднаних Націй, завдяки чому забезпечується адаптація законодавства України у сфері міжнародного оподаткування до законодавства інших країн та усунення подвійного оподаткування, для удосконалення системи оподаткування спостерігається проведення в Україні ряду досліджень, присвячених прибутковому оподаткуванню.

Досвід багатьох країн світу свідчить про те, що обов'язковою умовою існування економічно сильної держави є наявність ефективної системи оподаткування, саме тому досить важлива наявність удосконаленої, розрахованої на особливості економіки країни податкової системи, чого немає в Україні, тому це є приводом до проведення в Україні реформування системи оподаткування.

Основним завданням реформування податкової системи України має стати зниження податкового навантаження на економіку. Хоча за період незалежності країни система оподаткування зазнала значних змін, сутність яких полягає в зменшенні ставок основних податків, таких як: податок на прибуток підприємств - з 25 до 16%, податок на доходів фізичних осіб шляхом

запровадження єдиної шкали оподаткування за ставкою в розмірі 15% (17%) та нарахувань на фонд оплати праці. У деяких країнах ЄС також здійснено перехід до використання єдиної ставки податку з оподаткування доходів громадян, однак за значно вищою ставкою, зокрема в Естонії - 24%, 25%, Литві - 33%, Словаччині -19%.

Водночас у разі виконання регуляторної функції податкова система не зорієнтована на стаке економічне зростання. Значне податкове навантаження на виробництво та недостатнє податкове навантаження за використання природних ресурсів негативно впливає на розвиток економіки. Це не сприяє також посиленню позиції країни щодо податкової конкуренції, особливо враховуючи ті зміни, що відбуваються в податкових системах колишніх соціалістичних держав - нових членів ЄС, де в процесі проведення податкових реформ вдалося знизити податкове навантаження на капітал [9].

Критикує українську податкову систему і Світовий банк, у його повідомленні зазначається: "Україна має одну з найбільш обтяжливих податкових систем у світі. В Україні сплачується 99 видів податків, а на проходження всіх процедур, пов'язаних зі сплатою податків, витрачається 2085 годин за рік". Світовий банк підкреслює, що українські підприємці в середньому змушені сплачувати близько 60% свого прибутку у вигляді податків, тоді як відповідний середній світовий показник становить 40%. У зв'язку з цим Світовий банк рекомендує українському уряду активізувати економічні реформи, у тому числі у фіскальній сфері [10, с. 94-101].

Надобтяжливість, нерівномірність і несправедливість розподілу податкового навантаження; чиновницькі викривлення норм законодавства; корумпованість і каральний зміст податкових відносин можна вважати особливостями української податкової системи.

Але для формування економіки ринкового типу з орієнтацією на вирішення соціальних проблем необхідна наявність додаткових джерел доходів, одним з яких є податок на доходи фізичних осіб. Цей податок є одним із найстабільніших та надійніших джерел податкових надходжень, тому

потрібно чітко врегулювання порядку його справляння. Збільшенню бази оподаткування та питомої ваги податку з доходів фізичних осіб у доходах бюджетів, появі додаткових джерел доходів сприяє розширення кола діяльності фізичних осіб. Але розвиток ринкових відносин вимагає нових підходів до оподаткування доходів фізичних осіб. Необхідність у реформуванні прибуткового оподаткування також зумовлена збільшенням розшарування суспільства за дохідною ознакою. Результатом проведеного реформування прибуткового оподаткування до прийняття Податкового кодексу став Закон України "Про податок з доходів фізичних осіб" від 22 травня 2003 р., який містив нововведення в оподаткуванні фізичних осіб, що має прояв у зниженні ставки податку й одночасному розширенні бази оподаткування шляхом введення до неї доходів, які до цього часу не оподатковувалися [8, с. 75-79].

Так, з прийняттям Податкового кодексу найбільш істотних змін зазнав порядок оподаткування доходів фізичних осіб у частині оподаткування доходів, отриманих у разі прийняття спадщини у вигляді коштів, майна, майнових чи немайнових прав, відтепер прийняття спадщини для оподаткування вважається прибутком і оподатковується за ставкою 15% (винятком є те, коли спадкодавець є у відносинах зі спадкоємцем - членом сім'ї першого ступеня рідства).

Все вищезазначене потребує детального та всебічного аналізу з метою теоретичного обґрунтування нових відносин, виникнення яких зумовлено введенням у дію згаданого ПКУ, пошуку нових шляхів удосконалення та підвищення ефективності його дії. Якщо раніше фізичні особи - платники прибуткового податку практично не вступали в податкові правовідносини (за винятком фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності), оскільки від їх імені податок сплачував працедавець, то зараз фізичні особи все більше залучають до них. Такий підхід зумовлює значущість наукових розробок питань правового регулювання відносин зі справляння податку на доходи фізичних осіб, дотримання законних інтересів платників податків та держави, тим більше, що проголошена теза про партнерські відносини між податковими

органами та платниками податків розставляє дещо інші акценти в податкових правовідносинах. Відомо, що для ефективного використання механізму справляння податку елементи податкового закону: суб'єкт, об'єкт, одиниця оподаткування, ставка, строки та пільги - повинні мати однозначне тлумачення, тому ми пропонуємо почати реформування податкової системи з удосконалення методики обчислення податку на доходи фізичних осіб [35, с. 1-2].

Податкова система в Україні відзначається надзвичайно високим податковим навантаженням і перш за все воно лягає тягарем на пересічних громадян країни. В основному це сплата непрямих податків у разі купівлі товарів та послуг (ПДВ, акцизи, збори до пенсійного фонду вразі відчуження автомобілів, купівлі нерухомості, використання послуг мобільного зв'язку, митні платежі з імпорту тощо). Сукупні обсяги цих податків дорівнюють приблизно 45-46% від суми усієї офіційної зарплати та інших індивідуальних доходів громадян.

Отже, в середньому до 62% індивідуальних доходів більшості українців (виключаючи найбідніших - субсидійованих і соціально незахищених громадян, пенсіонерів) сплачується ними через податкову систему до бюджету та до пенсійного фонду держави. Для цих верств населення податкове навантаження є трохи нижчим, оскільки вони не сплачують податок на доходи фізичних осіб (з отриманих пенсій, допомог, субсидій), проте і за цих умов податковий тягар на їх доходи сягає 47,5% .

Можна відзначити, що такий рівень оподаткування з існуючими ставками податку на доходи громадян у розмірі 15% і 17% є неприйнятним, громадяни обмежені у споживанні, що має наслідком їх пригнічення, звуження свобод та пошуку кращого життя за кордоном.

По-друге, до вад чинної податкової системи щодо податку на доходи громадян треба віднести й надзвичайну нерівномірність і несправедливість оподаткування пов'язана з трьома основними причинами [42, с.100]:

1) у разі використання пропорційної (формально рівномірної) системи оподаткування індивідуальних доходів громадян спостерігається таке: громадяни з невеликими доходами здатні задовольнити в основному лише матеріальні потреби й обмежують себе в можливостях освіти, лікуванні, оздоровленні, отриманні інших соціально-культурних послуг;

2) через нерівномірність у доходах різні громадяни витрачають непропорційні їх частки на сплату непрямих податків: найбільшій сплациють значно більшу частку власних доходів на покриття ввізного мита, ПДВ та акцизів, що включені до цін на товари та послуги, оскільки в їх сімейних бюджетах значно вищою є частка витрат на поточне споживання. Можна зробити висновки, що чим вищою є частка непрямих податків на доходи громадян у загальній сумі сплачених ними податків, тим нерівномірнішою й несправедливішою є система оподаткування індивідуальних доходів. Мінімальні грошові можливості більшості громадян спонукають їх купувати неякісні, несертифіковані товари, звертатися до неорганізованих ринків, контрабандних постачальників. Це зумовлює додаткові витрати бюджетних надходжень через несплату відповідних непрямих податків. Їх можна оцінити в сумі втрат по імпортованих товарах приблизно у 6-8 млрд. грн., по внутрішніх товарах і послугах - у 8 млрд. грн.;

3) на відміну від тих, хто отримує помірковану зарплату і сплачує усі зобов'язання з податку на індивідуальні доходи, високооплачувані працівники, підприємці, власники великих майнових активів через високе оподаткування фондів зарплати (до пенсійного та державного соціальних фондів) приховують справжні суми своїх доходів, повністю або частково ухиляючись від зобов'язань. Масштаби таких ухилень можна оцінити у 20-30% від сплачених сум податку на доходи фізичних осіб, тобто в суму 3,0 -5,0 млрд. грн.

Отже, нерівномірність та несправедливість, що притаманні чинній податковій системі, є серйозним поштовхом до функціонування тіньової економіки, штучних структурно-галузевих викривлень у національному виробництві та інвестиціях, обмеженні бюджетних рахунків держави.

По-третє, згубність чинної системи оподаткування полягає й у її перевантаженні непрямими податками, які в сукупності становлять 3/4 всіх податкових платежів громадян України. Фактично через непрямі податки (акцизи та ПДВ) держава переклала податкове навантаження на плечі населення.

Згубність такого перекладання полягає в тому, що платники непрямих податків у більшості випадків не знають про сплату деяких видів податків у процесі споживання матеріальних благ, а податківці знаходять саме в цьому перевагу таких податків та зборів. Громадяни не обурюються, купуючи товари та послуги, а отже, ставки ПДВ, акцизів, мита та інших зборів можна підвищувати; можна постійно множити кількість видів непрямих податкових вилучень, довільно завищувати суми останніх, використовуючи неправдиві дані про величину предмета оподаткування (особливо щодо ПДВ та ввізного мита). Внаслідок цього податківці можуть вільно маніпулювати розрахунками платежів, а отже, не докладаючи зусиль, отримувати необхідні надходження. Водночас неконтрольованість цього типу оподаткування з боку платників разом з довільними маніпулюваннями роблять надходження з цих податків вкрай нестабільними та ненадійними;

б) страждають від застосування непрямих податків переважно незаможні громадяни. З часом акцизи, що мають диференціюватися, зростаючи для алкоголю та тютюнових виробів, становлять все меншу частку в сумах непрямих податків, де випереджальними темпами збільшується вагомість ПДВ та ввізного мита. Внаслідок цього непряме оподаткування дедалі більшою мірою порушує засади рівномірного обтяження доходів усіх платників податків.

Отже, характерними рисами податку на доходи громадян є непрозорість, суперечливість та незрозумілість норм, що застосовуються. Особливо це стосується уніфікації податку з індивідуальних доходів, різних за своєю природою й важкістю отримання (як приклад: отримання прибутку від надання в оренду майна, земельних ділянок є легшим за отримання заробітної плати за

виконану працю, більш легкими для отримувачів є і доходи від виграшів у лотерею та успадкування майнових цінностей, але при встановленні ставок податків ці особливості не враховується в чинній системі оподаткування).

3.2 Удосконалення методичних положень щодо визначення фіскального навантаження ПДФО ДПІ у м. Сєвєродонецьку

В українському суспільстві ще не сформувалася ідеологія добровільної сплати податків, а тому велика кількість платників податків не бажають визнавати таке зобов'язання, не роблять свій внесок у бюджети, підриваючи таким чином розвиток та стабільність соціально-економічної політики держави. Сьогодні лише одиниці визнають обов'язок сплачувати законодавчо встановлені податки як конституційний. Як свідчить практика, керівник і бухгалтер пересічного вітчизняного підприємства, незалежно від обсягів діяльності та отриманого доходу, самостійно визначають суму податків, яку вони сплачуватимуть.

Чинна методика обчислення податку з доходів фізичних осіб потребує якісного реформування. Таке реформування має здійснюватися цілеспрямовано, системно, відкрито, виважено за складовими й поступово в часі. Це потрібно, щоб відбулося вирішення спектра цільових завдань системного реформування [47, с. 37-40]:

- 1) реалізації принципів прибуткового оподаткування, характерних для соціальних держав;
- 2) розширення бази оподаткування за рахунок стягнення податку з усіх видів доходів, крім цільових, які виплачуються з державних цільових фондів, створених відповідно до законодавства, або одержаних у вигляді компенсації або відшкодування певних витрат;
- 3) запровадження заявочного принципу реєстрації самозайнятих осіб - платників податку в податкових органах (спрощення процедури реєстрації);
- 4) удосконалення системи оподаткування пасивних доходів з метою стимулювання інвестиційної діяльності;

5) встановлення оптимального значення ставки податку з індивідуальних доходів - фізичних осіб, яка б була розрахована на соціальний достаток кожного;

6) становлення рівноправних відносин між податківцями та платниками;

7) досягнення довготривалої стабільності податкових норм, складу, ставок та предмета оподаткування;

8) поступове зниження вагомості та досягнення оптимального (врівноваженого) значення загального фіскального тягаря та його розподілу стосовно оподаткування доходів суб'єктів господарювання та доходів сімей. Оптимальним треба вважати таке значення податкового навантаження, за яким би максимізувалися фіскальні результати за умови мінімізації (найкращої прийнятності платниками) податкових вимог;

9) поступова трансформація структури фіскального навантаження в напрямках: досягнення кращої рівномірності розподілу цього навантаження; більшої справедливості в розподілі тягаря.

Використовуючи адміністративні важелі та чинник авторитету як - податкових органів, так і виконавчої та законодавчої влади, слід проводити постійну роботу щодо наповнення бюджету саме із платниками групи ризику, несплата податків якими підриває стимули до збільшення податковіддачі платників із групи надійних податкових клієнтів [30, с. 67].

З питанням ефективності податкового контролю за податком на доходи фізичних осіб пов'язана й така проблема, як умисне неперерахування посадовими особами податку, накопичення заборгованості, тоді як кошти використовуються не на погашення податкового боргу, а на поточні витрати. Саме скорочення необґрунтованих з економічної точки зору витрат, без здійснення яких підприємство має можливість ефективно працювати, дає змогу спрямувати ресурси на погашення податкового боргу.

З метою ефективної роботи податкових органів України щодо реалізації державних завдань з проблем боротьби з організованою злочинністю і корупцією й захисту прав людини та заходів стосовно детінізації доходів,

отриманих не злочинним шляхом, за умови зменшення рівня тіньового сектору економіки, збільшення дохідної частини бюджету, усунення причин та умов, які сприяють злочинним виявам і корупції, й з метою адміністрування податків головними напрямками поліпшення практики адміністрування податку на доходи фізичних осіб має стати:

- здійснення на початковому етапі групування платників, використовуючи методика податкових ризиків з подальшим аналізом фінансово-господарської діяльності платників, які перебувають у групі ризикових і ненадійних платників;

- перевірка підприємств, де переважна більшість працівників отримує мінімальну заробітну плату. Наприклад, робота щодо цього податкової адміністрації Естонії підтвердила, що саме на таких підприємствах заробітну плату сплачують у "конвертах", а відсоток розкритих порушень податкового законодавства за податковими аудитами з заробітної плати у цій країні становив - 87%;

- всебічний аналіз засновницьких документів з метою виявлення осіб, які роблять значні внески до статутних фондів підприємств, є співучасниками та засновниками, з метою виявлення джерел походження коштів;

- проведення аналізу руху коштів за банківськими рахунками господарств, які здійснюють значні реалізаційні операції і мають заборгованість, ухиляються від сплати податку;

- проведення роботи за участю управління сільського господарства та статистики, де акумулюється ґрунтовний аналіз результатів роботи сільськогосподарських підприємств, - найбільших боржників податку як за рік у цілому, так і поквартально;

- дійовим механізмом адміністрування податку є робота податкового інспектора з керівництвом суб'єкта господарювання, що також дає вагомий позитивний ефект за умови систематичного здійснення;

- перспективним напрямом має стати забезпечення адміністрування податку з використанням і залученням до цього процесу управлінського

чинника на місцях, налагодження взаємодії з усіма фінансово-контрольними органами;

- останнім часом на регіональному рівні швидкими темпами почав розвиватися бізнес з надання послуг на перевезення пасажирів та вантажів на автотранспорті. Зазначена сфера має потенційні можливості до ухилення від сплати податку та перенесення виплати доходів у тіньовий сектор економіки без сплати податку, шляхом не укладання трудових договорів, здійснення діяльності без будь-якої реєстрації. Тому найближчим часом треба включити такі суб'єкти підприємницької діяльності у плани перевірок, залучивши відповідно підрозділи податкової міліції та державної автомобільної інспекції;

- в поле зору особливої уваги повинні потрапляти підприємства, які зменшують обсяги перерахування податку, тоді як дані фінансових звітів і статистичних матеріалів свідчать про збільшення фонду заробітної плати або, використовуючи порівняльний аналіз, виявляється, що на підприємствах із рівнозначними розмірами середньомісячної заробітної плати обсяги перерахування податку значно відрізняються (використовувати наявну в інспекції базу даних та статистичну інформацію як платника податку, так і відповідних статистичних служб);

- вагомим напрямом роботи має стати широке висвітлення проблеми заборгованості й виплати неофіційних доходів у засобах масової інформації із пропагуванням негативних наслідків несплати податку для забезпечення фінансування видаткової частини бюджетів та розміру виплат пенсій з досягненням працівниками пенсійного віку.

Завдання податкових органів як представників і захисників інтересів держави - робити усе так, щоб здійснювати податкові злочини стало не вигідним. Для більшості платників стримувальним чинником може стати великий штраф, для інших, з метою застереження щодо порушень податкового законодавства, досить широких інформаційних заходів з висвітлення проблем їхніх конкурентів з податковими органами.

Говорячи про можливі заходи щодо усунення причин і умов порушення податкового законодавства з питань оподаткування доходів фізичних осіб, слід наголосити, що треба змінювати саму ідеологію сприйняття категорії податку. Необхідно, керуючись практикою розвинених країн, формувати думку в українському підприємницькому середовищі, що добровільна сплата податку свідчить не лише про надійність суб'єкта господарювання як платника податків, а й як надійного комерційного партнера.

Досвід розвинених країн свідчить, що прибуткове оподаткування населення це дійовий інструмент перерозподілу в умовах зрілої демократії з чітко визначеними умовами суспільного договору, високим рівнем життя й доходів населення.

Більшість вчених-економістів вважає, що податок на доходи фізичних осіб виконує функцію розподілу доходів громадян. Тому, розглядаючи початковий період становлення системи оподаткування фізичних осіб у контексті прийнятого ПКУ, можна з упевненістю говорити не стільки про економічний, скільки про соціальний ефект на початковому етапі його застосування. Адже поряд із зниженням ставки податку до 18% збільшується сума місячного неоподаткованого мінімуму, який замінюється соціальною пільгою в розмірі мінімальної заробітної плати, що значно підвищує реальні грошові доходи населення та сприяє поліпшенню добробуту середньостатистичного українця.

Великими втратами для пересічного сільського мешканця стало скасування ПКУ пільги, що пов'язана із закупівлею сільськогосподарської продукції в населення. Саме це нововведення може звести до мінімуму можливість селян поліпшити своє матеріальне становище, отримуючи доходи від продажу вирощеної в особистому підсобному господарстві, на присадибній, дачній та садовій ділянках продукції рослинництва й бджільництва, худоби, кролів, нутрій, птиці як у живому вигляді, так і у вигляді первинного перероблення.

На застосування пільг необхідно зважити ще й тому, що соціально-економічна політика держави має спрямовуватися на вирішення соціальних проблем. Запровадження ж пільг в оподаткуванні доходів фізичних осіб поряд із розширенням бази оподаткування сприятиме регулюванню соціальних процесів у країні. Податок на доходи фізичних осіб змінюється автоматично, залежно від зміни валового внутрішнього продукту, тому цей податок належить до так званих вмонтованих макроекономічних стабілізаторів. Його дію засновано на властивості цього податку в період економічного розквіту зростати вищими темпами, ніж збільшуються особисті доходи, а в період економічної кризи зменшуватися швидше, ніж знижуються доходи.

Такі важливі зміни, безперечно, впливатимуть на формування дохідної бази бюджетів усіх рівнів. Як свідчить практика, особливо відчутним є скорочення податкових надходжень первинної ланки бюджетної системи - переважної більшості сільських і селищних рад, де прибутковий податок посідав вагоме місце у надходженнях до бюджету.

Впровадження комплексної системи заходів щодо скасування пільг та підвищення рівня адміністрування ПДФО, на нашу думку, містить значні перспективи стосовно збільшення бюджетних надходжень. Наявність індивідуального коду фізичних осіб, наявних інформаційно-технічних можливостей податкових органів України та досвіду щодо адміністрування ПДВ надає можливість комплексного рішення питання підвищення рівня контролю сплати громадянами податку на доходи шляхом контролю за їх витратами, зокрема на придбання об'єктів фіксованої власності (нерухомості, автотранспорту, предметів мистецтва тощо). У розвинених країнах людина, яка не може довести законності своїх статків, звинувачується і в несплаті податків, і в легалізації брудних грошей. В Україні ж цілком звичним явищем є картина, коли рядові чиновники із зарплатою 1,5-2 тисячі гривень з гордістю їздять на іномарках, вартість яких перевищує 50 тис. доларів. Тобто підвищення податковим органом рівня адміністрування ПДФО може ще й значно сприяти боротьбі з корупцією в країні, у той час як зараз служби контролю за доходами

фізичних осіб просто „забиті” паперами щодо компенсації ПДФО громадянам за так званим „податковою знижкою”.

Управління процесом оподаткуванням, по суті, спрямоване на формування, з певної точки зору, оптимального фіскального навантаження, на користь чого висловлюються як вітчизняні вчені [11, 22, 95], так і економісти країн колишнього СНД [10, 31, 36]. На думку О. М. Ковалюк [37, с. 55-62], В. Г. Панскова [70, с. 28-33], В. О. Белостоцької, В. І. Островецького [8, с. 75-79], фіскальне навантаження на господарюючі суб'єкти є вимірником якості податкової системи. Н. Б. Фролова [91, с. 34-40] вважає оцінку фіскального навантаження основою мінімізації та бюджетування податків. Нарешті, група українських учених В. М. Квасов, В. Г. Корнус, О. М. Пономарьов [39, с. 19-27] відводять показнику фіскального навантаження найважливішу роль в економіці у зв'язку з такими причинами:

- податковими органами відповідно до Наказу ДПС України було запропоновано застосувати показник фіскального навантаження для протидії ухиленню від оподаткування та профілактики податкових порушень;

- показник фіскального навантаження є основним інструментом системи управління оподаткуванням в контексті податкового менеджменту, податкового планування й оптимізації;

- фіскальне навантаження дозволяє аналізувати варіанти вибору пріоритетності за основною та спрощеною системами оподаткування.

Отже, фіскальне навантаження має надзвичайну важливість з погляду управління податками й може виступати безпосереднім об'єктом цього управління на кількісному рівні, тому поняття і показники податкового навантаження вимагають особливої уваги. З визначенням економічного змісту фіскального навантаження і способом його розрахунку пов'язані певні розбіжності. Один передбачає включення до фіскального навантаження тільки платежів і зборів у бюджети – автори, що наслідують цю концепцію, не акцентують свою увагу на додаткових витратах платника податків. Другий підхід передбачає включення до фіскального навантаження також витрат на

сплату податків, тобто трансакційних витрат оподаткування. Такий підхід виступає більш обґрунтованим з економічної точки зору і стає особливо актуальним в умовах трансформаційної економіки. Однак головним недоліком другого підходу до трактування фіскального навантаження є складність розрахунку показників фіскального навантаження, а отже, недостатнє вивчення даного методологічного питання.

До абсолютних показників віднесемо суми нарахованих і перерахованих у бюджет податкових платежів і зборів. На відміну від відносних показників, абсолютні показники фіскального навантаження, як правило, не є предметом наукової дискусії. При визначенні методики розрахунку відносних показників фіскального навантаження розбіжності пов'язані, передусім, із доцільністю включення в чисельник показника фіскального навантаження непрямих податків, податків на доходи фізичних осіб, а також з базою співвіднесення.

З приводу урахування у складі фіскального навантаження прибуткового податку і соціальних відрахувань, що сплачуються найманими робітниками, деякі дослідники стверджують, що в даному випадку організація виступає в якості податкового агента, а не платника податків, тобто включення цих податків у показник фіскального навантаження є неприпустимим. З іншого боку, податки, об'єктом яких виступає дохід з фізичних осіб, пропонується включати до фіскального навантаження, що пояснюється наступним: підприємство, прагнучи забезпечити працівнику високий «чистий дохід», також змушене нести тягар податків з фізичних осіб.

Відповідно до класифікації, що використовується, розділимо відносні показники фіскального навантаження на часткові та інтегральні. Формування часткових показників базується на принципі порівнянності податку і джерела сплати, таким чином, утворюється кілька часткових показників фіскального навантаження: виручку від реалізації, прибуток, витрати виробництва й обігу.

Найбільш доцільним об'єктом комплексного управління оподаткуванням постає саме відносний інтегральний показник фіскального навантаження. Числівником інтегрального показника виступає сума податків й зборів, в якості

знаменника відносного інтегрального показника фіскального навантаження пропонується прибуток, або додана вартість, а також виручка від реалізації і безпосередньо джерела сплати податків. Підбиваючи підсумки аналізу способів визначення та оцінки фіскального навантаження на макрорівні, представимо основні підходи за допомогою схеми на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Основні підходи до визначення та оцінки фіскального навантаження

Джерело: розроблено автором

Теоретичне дослідження наукових праць дозволило запропонувати в роботі такий інтегральний показник фіскального навантаження: відношення суми податків і зборів, яка включає податок на прибуток, ПДВ, акцизи, мито, ресурсні платежі, рентні платежі, збір за першу реєстрацію транспортних

засобів, екологічний податок, збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмільництва, місцеві податки і збори, нарахування на фонд оплати праці, до виручки від реалізації за даними Міністерства статистики України (без урахування непрямих податків). Даний показник як безпосередній індикатор стану оподаткування найбільш повно відповідає цілям і завданням даної роботи й повинен надалі бути використаний як об'єкт управління оподаткуванням, що обумовлюється такими міркуваннями:

- запропонований показник відображає тиск, який здійснює комплекс податків, що сплачуються;
- даний показник є аналогом загальноприйнятого макроекономічного показника фіскального навантаження *tax rate*;
- даний показник відображає тиск на економічну категорію (виручку від реалізації), що активно використовується в управлінському обліку, таким чином розрахунок бази показника не залежить від змін податкового законодавства та не призводить до викривлення інформації.

3.3. Оцінювання ефективності запропонованих заходів щодо справляння ПДФО ДПІ у м. Сєвєродонецьку

Метою податкової реформи в Україні є приведення податкової системи у відповідність з пріоритетами державної політики соціально-економічного розвитку, сприяння сталому економічному зростанню шляхом лібералізації податкової системи на основі виваженої інвестиційно-інноваційної політики, забезпечення достатнього обсягу сукупних податкових находжень до бюджетів усіх рівнів на основі проведення збалансованої бюджетної політики, встановлення ліберального відношення до платників, які сумлінно виконують свої зобов'язання, і посилення відповідальності за несплату податків.

З огляду на це, важливим є реформування і подальше вдосконалення механізму оподаткування доходів фізичних осіб, а також пошук шляхів

зростання фіскального й регулюючого потенціалу особистого прибуткового оподаткування.

З розвитком ринкових відносин з'явилося багато різних напрямів діяльності фізичних осіб, можливостей вкладення коштів, результатом чого є отримання прибутку. Враховуючи власний досвід і практику інших країн, потрібно зауважити, що всі доходи, що мають ознаки прибутковості, незалежно від джерела їх утворення чи отримання, повинні оподатковуватися. Це є більш раціональним, ніж встановлення занадто високих податкових норм для одних доходів і виведення з-під оподаткування інших. Але розбудовуючи податкову систему, потрібно намагатися оптимально поєднувати іноземний досвід з власними практичними здобутками, що було розглянуто в параграфі 1.3

Слід зазначити, що спрощена система оподаткування в Україні виконала основне своє завдання, оскільки значною мірою посприяла розвитку та розширенню малого підприємництва. Але поряд із позитивними здобутками в ході її застосування постало багато проблем, які потребують швидкого вирішення. Оподаткування фізичних осіб, що займаються підприємницькою діяльністю в нашій державі повинно базуватися на критерії, якого дотримуються в усіх розвинених країнах – ув'язки суми податкового зобов'язання із фінансовими результатами діяльності.

Водночас потрібно враховувати, що в умовах політичної і економічної невизначеності, невпевненості у майбутньому для фізичних осіб, що займаються підприємницькою діяльністю є досить не вигідно залишатися в легальному бізнесі. Неможливо домогтися успіху, якщо регуляторні заходи не є адекватними стану та внутрішнім особливостям самого об'єкта регулювання. Лише в разі адекватності й максимально стимулюючого характеру податкове регулювання стане органічною й невід'ємною складовою загальної державної політики розвитку малого бізнесу, критеріями ефективності якої є зростання загальної чисельності зайнятих у сфері малого підприємництва.

В даний час головним аргументом проти преференції у вигляді спрощеної системи є те, що вона перетворюючись в податкові зловживання, призводить до

легальної мінімізації бази оподаткування та завдає значної шкоди державному бюджету, а отже тій сфері життєдіяльності суспільства, яка фінансується з бюджетних ресурсів.

В пострадянських країнах, в тому числі й в Україні передумовами такого становища є низький рівень правосвідомості, що не відповідає вимогам суспільного розвитку. Правова система набула деформованого характеру і правові норми не виконують належним чином регулюючі функції, в тому числі, це стосується й норм, якими регулюються податкові преференції.

Таким чином, питання збереження і вдосконалення прибуткової системи оподаткування фізичних осіб, обліку і звітності тісно пов'язане з розвитком культури суспільних правовідносин, а отже, із загальним процесом відродження національної культури й суспільної моралі.

Не можна не зважати на те, що застосування спрощеного режиму оподаткування суб'єктів малого підприємництва (фізичних осіб) сприяло багатьом позитивним зрушенням, зокрема, активізації підприємницької діяльності, створенню нових робочих місць. Проте, максимально полегшені умови виконання податкових зобов'язань фізичних осіб, що займаються підприємницькою діяльністю призвели до таких проблем як викривлення мотивації підприємницької діяльності, коли підприємці-фізичні особи через вигідність спрощеного оподаткування, перш за все, з точки зору розміру податків, незацікавлені змінювати свій статус в бік розширення діяльності, що уповільнює їх розвиток та зростання обсягів діяльності.

Внаслідок нечіткого законодавчого регулювання оподаткування підприємців-фізичних осіб, створюються умови для уникнення оподаткування, а також використання суб'єктів спрощеного оподаткування у схемах мінімізації податкових зобов'язань підприємств, працюючих на загальній системі оподаткування.

Збереження спрощеного режиму оподаткування на подальшу перспективу в решті решт може призвести до того, що витрати на адміністрування

фіксованого, єдиного податків наблизатимуться до розміру доходів, що формуються за рахунок їх справляння.

При оподаткуванні фізичних осіб, що займаються підприємницькою діяльністю повинна бути сувора ув'язка між доходом і розміром податку. Якщо на протязі податкового періоду не було отримано доход, що підтверджено документально, то відповідно податок не сплачується.

Питання ухилення від сплати податків набуває особливої гостроти при оподаткуванні підприємців-фізичних осіб. Системні порушення податкового законодавства здійснюються підприємцями стосовно оформлення трудових відносин із найманими працівниками, виконання вимог трудового законодавства щодо соціальних гарантій найманим працівникам, заниження обсягів виручки від реалізації, як однієї з умов переходу на спрощену систему оподаткування, так і при обчисленні фінансових результатів та інші.

До першого виду порушень можна віднести взаємодію юридичних осіб з фізичними особами-підприємцями. Застосування таких схем ухилення від оподаткування полягає в тому, що юридичні особи вступають у трудові стосунки з приватними підприємцями-платниками єдиного податку, які не є платниками податку на додану вартість. Такі юридичні особи реалізують для підприємців продукцію по собівартості або по занижених цінах, формуючи у себе податковий кредит. Приватні підприємці надалі реалізують цю продукцію по ринкових цінах та розраховуються з юридичною особою готівкою, відповідно в нього не виникає податкових зобов'язань перед бюджетом. Внаслідок цього негативного явища, відбуваються досить значні втрати бюджетних надходжень.

Іншим варіантом є ситуація, коли деякі підприємства пропонують своїм штатним працівникам реєструватися суб'єктами підприємницької діяльності-платниками єдиного податку, та продовжувати виконувати на підприємстві ті ж самі обов'язки, але при цьому сплачувати лише єдиний податок. Отже, відбувається суттєва мінімізація сплати податкових зобов'язань.

Другий вид – це порушення трудових відносин із найманими працівниками, що працюють згідно із договорами у суб'єктів підприємницької діяльності-фізичних осіб. В даному випадку розповсюдженим є залучення окремими суб'єктами підприємницької діяльності найманих працівників без укладання з ними трудових угод, оформлення трудових книжок, а також використання праці більше ніж десяти найманих осіб. В більшості випадків заробітна плата найманим працівникам виплачується на рівні мінімальної, а платежі до державних централізованих фондів не перераховуються взагалі. Тому говорити про позитивний ефект, який дає спрощена система, створюючи нові робочі місця, в багатьох випадках завчасно.

Третій вид зловживань пов'язаний із випадками, коли підприємства, в разі перевищення ними встановлених річних граничних розмірів виручки, не переходять самостійно на загальну систему оподаткування або штучно занижують її розмір з метою переходу на спрощене оподаткування. Тому важливим завданням на найближчу перспективу є визначення сфер діяльності, в яких підприємці-фізичні особи мали б право застосовувати спрощену систему та диференціація розмірів податкових ставок в цих сферах.

Уніфікація оподаткування фізичних осіб зробить адміністрування податків більш економічним порівняно із діючою практикою. Впроваджувати дану методику потрібно поетапно, спочатку через поєднання вдосконаленої спрощеної системи (фіксованого податку) із прогресивним оподаткуванням для більш заможних підприємців (фізичних осіб). Перспективним напрямом визначення витрат приватних підприємців може стати вдосконалений нормативний метод, за яким чистий дохід визначатиметься за нормами від валового доходу. Але для відновлення його застосування необхідно переглянути чинні норми в бік підвищення, особливо для найбільш поширених видів діяльності.

Також слід зазначити, що оскільки, майже увесь обсяг податку на доходи фізичних осіб формується за рахунок справляння податку з заробітної плати найманих працівників та прирівняних до неї доходів зосередимо нашу увагу в

подальшому саме на ньому.

Оцінимо вплив на надходження податку з трудових доходів фізичних осіб (y) за даними ДПІ у м. Северодонецьку таких факторів як середньозважена ставка податку (x_1), чисельність працюючих громадян (x_2) та розмір фонду заробітної плати (x_3).

Рівняння багатофакторної кореляційно-регресійної моделі залежності обсягів надходження податку з трудових доходів фізичних осіб від обраних факторів в 2008-2019 рр. побудовано на основі даних додатку В-Ж та звіту Луганської обласної адміністрації має вигляд:

$$y_x = 33,7800 - 15,6776x_1 + 0,0009x_2 + 0,1128x_3. \quad (3.1)$$

Коефіцієнти регресії показують, на скільки зміниться обсяг надходжень податку з трудових доходів фізичних осіб в Северодонецьку при зміні кожного фактора на одиницю його виміру при фіксованих значеннях інших факторів, включених до рівняння. Так:

- зростання фіскального навантаження на 1% веде до зменшення обсягу надходжень податку з трудових доходів фізичних осіб та зменшує його на 15,68 млн. грн.
- збільшення кількості працюючих громадян на 1 особу веде до збільшення результативної ознаки на 0,0009 млн. грн., тобто на 900 грн.;
- збільшення фонду заробітної плати на 1 млн. грн. збільшує обсяг надходження податку на доходи фізичних осіб на 0,1128 млн. грн., тобто на 112,8 тис. грн.

Коефіцієнт множинної детермінації $R^2 = 0,8391$ показує, що варіація обсягів надходжень податку з трудових доходів фізичних осіб м. Северодонецьку пояснюється варіацією включених до даної кореляційно-регресійної моделі факторів на 83,91%. Виникає необхідність розкладання загального обсягу варіації обсягів надходжень податку з трудових доходів фізичних осіб на варіацію за рахунок кожного включеного до рівняння фактора.

Отже, із 83,91% загального коливання надходжень податку з трудових доходів фізичних осіб м. Северодонецьку в 2015-2019 рр. 10,81% пояснюється

впливом податкового навантаження на громадян, 20,58% – чисельністю працівників, а 52,52% – впливом величини фонду заробітної плати, який є найвпливовішою ознакою.

Визначальним моментом в оцінюванні роботи податкової служби є дотримання його працівниками посадових інструкцій та обов'язків, планів підвищення кваліфікації. Звертається увага на виконання цілей, правил та процедур служби контролю за справлянням ПДФО, забезпечення вимог законів та постанов щодо проведення контрольної діяльності та надання звітності, правильність вибору об'єктів для перевірок, оцінка ризику, визначення періодичності та обсягу робіт; правильність документації з планування податкових перевірок.

Ефективність запропонованих заходів щодо стягнення ПДФО ДПІ у м. Северодонецьку, на наш погляд, визначається співвідношенням витрат і вигод, пов'язаних із їх здійсненням.

$$E_{па} = Д / В, \quad (3.2)$$

де $E_{па}$ – ефективність заходів щодо стягнення ПДФО;

Д – вигоди від проведення процедур заходів щодо стягнення ПДФО;

В – витрати на проведення контрольної роботи.

Вигоди визначаються сумою додаткових надходжень до бюджету внаслідок проведення контрольних заходів.

Витрати вимірюються сукупністю матеріальних, трудових та інших ресурсів, використаних для отримання зазначених вигод.

Поряд з тим, оцінка ефективності системи запропонованих заходів щодо справляння ПДФО ДПІ у м. Северодонецьку, виходячи лише з грошових показників та формальних коефіцієнтів, не буде повною. Доцільно здійснювати комплексний аналіз із застосуванням нефінансових (негрошових) показників та експертних оцінок.

Визначити витрати на 1 перевірку досить проблематично, тому доречним буде визначити ефективність контрольної роботи як відношення отриманих вигід на кількість здійснених перевірок:

$$E_{\text{па}} = D / K, \quad (3.3)$$

де K – кількість перевірок, здійснених податковою службою

Розрахунки за даною формулою наведено в таблиці 3.1. і свідчать, що 1 перевірка в другому кварталі 2019 року принесла на 1,77 тис. грн. більше ніж у першому, на кінець звітного року ефективність зменшилась на 0,25 тис. грн. порівняно з третім кварталом. Також за розрахунками наочно видно, що на сьогодні більш ефективними є документальні перевірки.

Таблиця 3.1

Розрахунок ефективності запропонованих заходів щодо стягнення ПДФО

ДПІ у м. Северодонецьку за 2019 рік

Період	Кількість, тис.од.	Донараховано, млн.грн.	Епа, тис.грн.	Зміни Епа
<i>1 квартал, у т.ч. перевірки:</i>	<i>18,62</i>	<i>362,3</i>	<i>19,46</i>	-
віїзна	18,43	235,8	12,79	-
документальна	0,19	126,5	662,30	-
<i>2 квартал, у т.ч. перевірки:</i>	<i>40,39</i>	<i>857,5</i>	<i>21,23</i>	<i>+1,77</i>
віїзна	40,04	589,5	14,72	-1,93
документальна	0,35	268	765,71	+103,41
<i>3 квартал, у т.ч. перевірки:</i>	<i>20,25</i>	<i>632,5</i>	<i>31,23</i>	<i>+10</i>
віїзна	20,05	481,9	24,03	+9,31
документальна	0,2	150,6	753	-12,71
<i>4 квартал, у т.ч. перевірки:</i>	<i>15,42</i>	<i>477,7</i>	<i>30,98</i>	<i>-0,25</i>
віїзна	15,20	347,1	22,84	-1,19
документальна	0,22	130,6	593,64	-159,36
<i>Разом за рік</i>	<i>94,68</i>	<i>2330,0</i>	<i>24,61</i>	-

Джерело: розраховано автором за даними ДПІ у м. Северодонецьку

Ефективність запропонованих заходів щодо стягнення ПДФО ДПІ у м. Северодонецьку може бути досягнута за наявності відповідних політичних, методологічних і юридичних передумов.

Політичною передумовою податкового контролю за ПДФО є відсутність впливу на нього з боку державних органів і політичних партій. Наявність такої передумови забезпечує тотальність контролю за стягненням ПДФО, тобто його розповсюдження на всі юридичні (податкові агенти) та фізичні особи, які є платниками податків. Методологічною передумовою ефективності є зв'язок алгоритмів розрахунку суми податкових платежів із процедурами бухгалтерського обліку. Суттєві розбіжності в методології визначення податкових і облікових показників потребують більших зусиль з боку

податкових органів і відповідно знижують ефективність податкового контролю. Це стосується насамперед визначення суми ПДФО. Потребує також вдосконалення система статистичного контролю. В існуючих умовах контроль з боку державних органів статистики обмежується перевіркою узгодженості відповідних показників фінансової та статистичної звітності. Проведене дослідження показало виключне значення оподаткування доходів фізичних осіб для формування доходної частини місцевого бюджету м. Сєверодонецьку. Рівень справляння податку в місті є достатньо високим, що свідчить про достатньо ефективну роботу податкових органів щодо адміністрування податку та контролю за його справлянням.

Водночас, необхідно активізувати чинники як прямого, так і опосередкованого впливу на дані податкові надходження. Це дасть змогу вирішити як фіскальні завдання, що відповідає інтересам держави, так і соціальні відповідно до потреб платників податків.

Висновки до третього розділу

Існуючий рівень оподаткування з такими ставками ПДФО як 8% є неприйнятним, громадяни обмежені у споживанні, що має наслідком їх пригнічення, звуження свобод та пошуку кращого життя за кордоном.

Запропоновано інтегральний показник фіскального навантаження: відношення суми податків і зборів, яка включає податок на прибуток, ПДВ, акцизи, мито, ресурсні платежі, рентні платежі, збір за першу реєстрацію транспортних засобів, екологічний податок, збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмільництва, місцеві податки і збори, нарахування на фонд оплати праці, до виручки від реалізації (без урахування непрямих податків).

Розрахунки свідчать, що 1 перевірка в другому кварталі 2019 року принесла на 1,77 тис. грн. більше ніж у першому, на кінець звітнього року ефективність зменшилась на 0,25 тис. грн. порівняно з третім кварталом. Також за розрахунками наочно видно, що на сьогодні більш ефективними є документальні перевірки.

Проведене дослідження показало виключне значення оподаткування доходів фізичних осіб для формування доходної частини місцевого бюджету м.

Сєверодонецьку. Рівень справляння податку в місті є достатньо високим, що свідчить про достатньо ефективну роботу податкових органів щодо адміністрування податку та контролю за його справлянням.